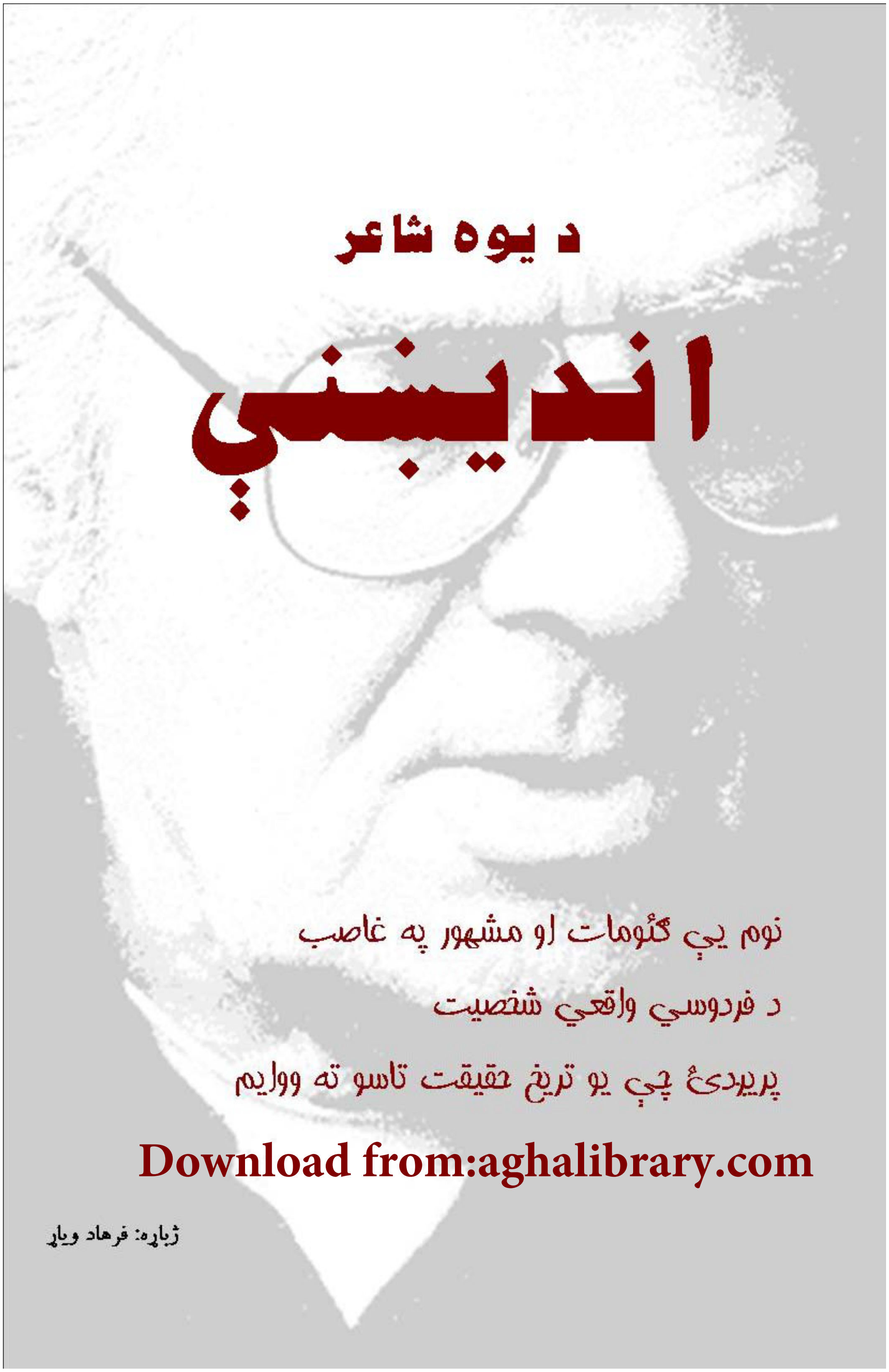

Download from:aghalibrary.com

د یوه شاعر اندیښنې

ویناوال : احمدشاملو

ژباړن : فرهاد ویاړ

ایډیټر : سرمد

خپرندویه : سیند

د یوه شاعر اندیښنې

احمد شاملو

تعصب، هغه کرکجن ډنډ دی چې زموږ د هیواد «روڼ اندي» په کې تر ځنګه ډوب شوي دي. زموږ په هیواد کې تعصب د توکم، ژبې، سیمې، فکر، دین، مذهب، جنس او... په بڼه انسانیت، خواخوږي، وجدان، اخلاق او فرهنګ د نیستۍ په درشل کې ودرولي دي.

تعصب د ارتجاع، امپریالیزم او تالي څټو په لاس کې هغه ارزانه او آسانه وسیله ده چې ورسره ځپلې ښکیلاکګرې موخې پلي کوي او ولسونه په ټګمارۍ سره د منځنۍ پیړیو په ټال کې زنګوي تر څو طبقاتي پوهې ته ونه رسیږي او د مریيانو په توګه د پانګوالو، فیوډالانو او روحانیانو په رکاب کې توره ووهي او وینه ورکړي.

همدا ډول زموږ په مېنه کې ښته داسې هنري، ادبي، فرهنګي، سیاسي او فلسفي اندونه چې له ارزونې، پلټنې، څېړنې او منطقي تفکر پرته د میراث په توګه موږ ته رارسیدلي او ښته داسې کسان چې حاضر دي دې میراثي اندونو لپاره ځپل همنوع چارماري او د الحاد پر صلیب میخ کړي او...

د احمد شاملو دا پرتمینه وینا مې په دې هوډ ژباړلې چې لږ تر لږه د هغه نوي فلسفي لید لپاره لاره هواره کړي چې تعصب له ځپلې اړانې شړي او پر طبقاتي بنسټونو ولاړ د ټولنې د پرمختګ او د ولسونو په ګټه دریځ غوره کوي. هیله من یم چې دا ګوډه او ماته ژباړه وکړای شي د هغو مبارزو روڼ اندو تنده ماته کړي چې ډېر پخوا یې پر هر ډول تعصب لاړې تو کړي او یوازې پر علمي، عیني او منطقي نړۍ لید باور او ایمان لري.

خو باید یادونه و کړم چې د شاملو له دې ارزونې سره کټ مټ موافق نه یم، په تېره بیا په تاریخ کې د اتلانو د نقش په اړوند. شاملو په دې وینا کې په تاریخ کې د ولسونو او پرګونو ونډې ته اړو پام نه لري او آن کله نا کله ورته په ټیټه او سپکه سترګه هم ګوري. په داسې حال کې چې دا ولسونه او پرګنې دي چې تاریخ جوړوي، نه اتلان او قهرمانان. قهرمانان کولای شي دا بهیر ګړندی یا ټپ کړي، خو په هیڅ توګه بشپړ تاریخي بهیر په یوازې توګه نشي جوړولی. شاملو په دې ډول ارزونې سره له دیالکتیکي ارزونې څخه متافیزیکي او ایده آلیستي ارزونې ته مخ کوي، چې د شاملو په شان پرتمین انسان څخه له تمې لیرې بریښي.

فرهاد ویاړ

د ایران د چارو د شننې او څېړنې د مرکز په اتم کنفرانس کې د احمد شاملو وینا
(د ۱۹۹۰ کال اپریل، برکلي، کالیفرنیا)

اندیښنه

ډیرو ګرانو دوستانو،

ستاسو په منځ کې شتون او له تاسو سره خبرې کول او اوریدل تل زما لپاره یو مغتنم فرصت او ډیره ښه تجربه ده. خو کله چې سره راټولیږو معمولاً یوازې د سیاسي مسایلو په اړه خبرې کوو، که ښکاره ووایم کوښښ کوو چې د پولې دننه پیښو په اړه خبرې وکړو او هغه څه چې مو په هیواد کې تیریږي په خپل بنسټیز اندلید سره یې وتلو او داسې نور او نور او دا نو اوس ورو ورو په یو رسم او عادت بدل شوی دی او لږ ډیر یې د دود بڼه غوره کړې. زه په پام کې لرم چې نن شپه دا رسم مات کړم او خبرې له نورو ځایونو څخه پیل او یو بل ځای ته یې ورسوم. غواړم د راتلونکې په اړه د خپلو اندیښنو په هکله وغږیږم. کولای شم خپلې خبرې یوازې په یوې لنډې پوښتنې پیل کړم، خو دې پوښتنې ته د رسیدلو لپاره اړ یم چې لومړی یې مقدمات جوړ او بیا یې زمینه برابره کړم.

فکر کوم چې د دې زمینې د جوړولو لپاره غوره به دا وي چې یو تاریخي حقیقت د بیلګې په توګه راواخلم، ویې څیړم، وړاندې یې کړم او بیا له لاسته راغلي پایلې څخه ګټه واخلم او خپله پوښتنه د هغې په رڼا کې طرحه کړم.

دولس کاله وړاندې مې په نیویارک کې د مهرګان په جشن کې ولیدل چې زموږ دوستان د دې جشن ویاړنه «پر ضحاک د کاوه بریا» ګڼي. البته دا موضوع نه نوې ده او نه هم کومه حیرانتیا لري، ځکه له څیړنې سره سم ډیری دوستان د نړۍ په هر ځای کې چې دي، دا لفظي تیروتنه کوي. زه دا موضوع د هماغه تاریخي بیلګې په توګه چې مې وویل مطرح کوم او په دوو برخو کې یې تجزیه او تحلیلوم، ولیدل شي چې کوم ځای ته رسیږم.

د مهرګان جشن:

مهر، په اصل کې په لرغونې پارسي کې، میترا یا که سم یې تلفظ کړم میثره و. او مهر یا میترا یا میثره هماغه لمر دی. مهرګان هم چې په لرغونې پارسي کې میثرګانه تلفظ کیده، د ژب دود له مخې یعنې «لمر ته منسوب» معنا ورکوي.

په خپله د میثره یا مهر یا لمر په اړه باید ووایم چې د ایرانیانو له اسطوره اي خدایانو څخه یو و او د ایراني اند د ځلیدو یو ښکاره او ځلیدونکی انځور ګڼل کیږي چې له مخې یې د لومړي ځل لپاره د خدای اند او د خدای تصویر د انسان په بڼه ځمکې ته راځي او که په ځیرتیا سره پام وکړئ، وینئ دا هغه بیلګه ده چې وروسته د هغې له مخې مسیح جوړوي.

دلته لازمه ده چې د مطلب په څنډه کې د یوې نکتې یادونه وکړم چې هیله من یم بې ارزښته ونه ګڼل شي:

د مسیح د اسطورې اهمیت په دې کې دی چې مسیح (البته د مسیحیانو په باور) د خدای زوي شمیرل کیږي - یعنې د الوهیت یوه برخه. دا الوهیت ځمکې ته راځي؛ د خدای یوه برخه له آسمان څخه ځمکې ته راځي، هغه هم د یوه خاورین انسان په بڼه. له انسان سره د انسان لپاره هلې ځلې کوي، له انسان سره او د انسان لپاره رنځ ګالي او بالاخره د انسان د ژغورنې لپاره ځان بلهاري کوي... موږ له مسیحیت سره هغه ملنډې نه لرو چې پاپ، کشیشانو او واتیکان جوړې کړې، خو د مسیح د اسطورې په فلسفي شننې سره دې ډیرې ښایسته پایلې ته رسیږو چې انسان او خدای د یو بل لپاره

رنځ ګالي، شکنجه زغمي او بالاخره د یو بل لپاره بلهاري کیږي. داسې یوه اسطوره چې ډیره ښایسته، پرتمینه او له معنا ډکه ده.

لنډه دا چې ځمکې ته د خدای راښکته کیدل؛ د خدای تجسد په هغه دردمن قالب کې چې له غوښې، پوستکي او هډوکي جوړ شوی او آسمان ته د مسیح بیا ستنیدنه ټول د مهر یا میثره د بیلګې له مخې جوړ شوي دي. د مهر په دود کې او د میترایانو د اعتقاداتو له مخې، میثره له هغې وروسته چې د انسان په بڼه ځمکې ته راځي او د خاورې د بډاینې او د ځمکې د برکتي کولو لپاره غوا قرباني کوي، بیرته آسمان ته ستنیږي.

دا هم مهر، چې مهرګان هغې ته منسوب دی.

ولې مهرګان، په حقیقت او بنسټ کې د خریفي کال یعنې د مني کال پیل او مهمه ورځ وه. دلته ناچار یم چې بیا څنډې ته ولاړ شم او دا ووایم چې زموږ نیکونو د یو لمریز کال پر ځای دوه نیم کاله درلودل چې عبارت وو له خریفي یا مني او ربیعي یا پسرلني کال څخه چې بحث یې ډیر مفصل دی او زموږ د نننۍ شپې له بحثه وتلی دی؛ خو په ټولیزه توګه په لنډو کې ویلی شم چې همدا ظاهراً کوچنۍ نکته د هغو معتبرو اسنادو برخه ده چې ثابتوي آریایي قومونه د ځمکې د شمال له لوړو څوکو څخه بیلابیلو ټاټوبو او له هغې ډلې نه ایران ته کډه شوي دي، ځکه د کال پیل یې په دوو برخو، دوه میاشتني دوبي او لس میاشتني ژمي باندې ویشل شوی دی او لکه څرنګه چې پوهیږو دا مسئله قطب ته د نژدې سیمو موضوع ده. وروسته، کله چې دا قومونه هر څومره له جغرافیایي پلوه ښکته راغلي دي، د دوبي موده یې اوږده او د ژمي موده یې لنډه شوې او په خپلې کلیزې کې یې سمونې راوړي دي چې بالاخره کال یې تقریباً په دوو شپږ میاشتنیو برخو ویشل شوی چې پسرلنۍ برخه یې په نوروز او د مني برخه یې په مهرګان پیل کیږي چې په دې دواړو ورځو یې جشن لمانځلو.

د مهرګان د جشن ورځ د بغیادیش میاشتې، یعنې د بغ یا میثره له میاشتې سره سمون درلود.

د بغ کلمه په خپله په لرغونې پارسي کې د مطلقو خدایانو په معنی ده او وروسته یې یوازې میترا یا مهر ته اتلاق کړې ده. بخ چې هم د بغ تصحیف دی په روسي ژبه کې د خدای معنا لري. ښایي ستاسو د پوهې لپاره ووایم چې د بغیادیش میاشت د شمس بابلي له میاشتې سره معادله ده چې هماغه شمس یا لمر دی چې د زړې ارمني ژبې معادل یې هم مهرګان دی چې بیا هم د مهرګان یا میثرګانه تصحیف دی؛ سغدي میاشته یې هم فغکان دی چې بیا فغ هماغه بغ د خدای یا مهر معنا لري او د چین پاچایانو ته یې هم له همدې ریښې څخه فغفور یا بغپور ویل چې معنا یې ده د خدای یا د لمر زوی. او بالاخره زردتشتیانو هم دا میاشت مهر نوموله چې موږ یې نن هم کاروو.

دا البته له وخت شمیرنې سره هغه تړاو لرونکې نکتې دي چې د ژب پیژندنې او توکم پیژندنې په شان نورو علومو سره ظاهراً ګډې ریښې پیدا کوي او د یو بل په وسیله تأییدیږي. [د ظاهراً کلمه مې د دې لپاره وکاروله چې زه په دې علومو کې سوچه بې سواد یم]

په هر حال، لکه څرنګه چې وینو، مهرګان له دې پلوه د ضحاک او فریدون او کاوه له پاڅون او داسې نورو چارو سره هیڅ تړاو نه لري. د دویم کال د نیمایي برخې هغه جشن دی چې د نوروز په اهمیت یې لمانځو او د مهر میاشتې (یا د مهرګان ورځ) له شپاړسم څخه د مهر (یا د رام ورځ) تر یوویشتمې پورې د شپږو ورځو لپاره یې دوام درلود. البته دا شونتیا به وي چې د ضحاک نسکوریدلو له همدې ورځې سره سمون درلودلی وي، ولې داسې یو سمون د دې لامل نشي کیدای چې د دې جشن وجودي علت بدل کړي. د ساري په توګه که چیرې ناصرالدین شاه یې د جمعې په ورځ وژلی وي، موږ ادعا وکړو چې هره جمعه د دې لپاره رخصتي ده ځکه چې ناصرالدین شاه په همدې ورځ وژل شوی دی.

مخکې مې دې ټکي ته اشاره وکړه چې مسیحیت د مهرپرستۍ ټول آداب او دودونه کټ مټ تقلید کړي چې له هغې ډلې څخه د تعمید غسل او د شرابو او ډوډۍ تقدیس یادولی شو. دا هم باید ووایم چې د یو شمیر کسانو په باور،

د دسمبر د پنځه ويشتمې نيټې جشنونه چې بيا وروسته د مسيح د كليزې په توګه لمانځل كيده، ريښې يې د همدې مهرګان جشن ته رسيږي. او اوس چې د مسيح د ميلاد خبره راپورته شوه دا ټكى هم بايد په لنډو كې ووايم چې په خپله ميترايي ايرانيانو د مهرګان ورځ په ورته وخت كې د مشيا او مشيانه د زيږيدنې ورځ ګڼله چې د سامي اسطورو هماغه آدم او حوا ده؛ دا ټكى په بندهشن (هغه مهم كتاب چې له تيرو وختونو څخه موږ ته رارسيدلى) كې هم راغلى دى. البته دلته ډير نور مطالب هم شته چې زه ناچار يم له هغې تير شم، د ساري په توګه دا ټكى چې آيا اصولاً مسيا يا ميسا (مسيح او مسيحا) هماغه مشيا دى كه نه، او دا ډول څو نور ټكي.

خو راځئ چې پر دويمې مسئلې خبرې وكړو، يعنې د حضرت ضحاك قضيه راواخلو.

زما ښو دوستانو! زموږ هيواد په رښتيا چې جالبه هيواد دى. په دې هيواد كې داسې اندلرونكي سرداران راپورته شوي چې ډير حيرانوونكي فكري او ټولنيز غورځنګونه يې هڅولي، ثمر ته يې رسولي او كله يې هم تر بشپړ بري پورې مخې ته وړي دي. ډير انقلابي روڼ اندي زموږ د هيواد د تاريخ په عجيبو وختونو كې راڅرګند شوي چې د هغوى د تاريخي لاسته راوړنو مطالعه نه دا چې ستره ده، نه منونكې هم ښكاري.

البته د ټولو زورواكو يو ګډ چال چلند، د تاريخ كړول دي، او په پايله كې په خواشينۍ سره څه چې نن موږ د تاريخ په نامه لرو، يو موټى دروغ او زړې ببولالې دي چې د بيلابيلو پېرونو درباري غوړه مالانو او چاپلوسانو سره ټرلي دي، او دا د حقايقو كړونه او سپين تور ښودل او تور سپين ښكاره كول دومره ډير دي چې كولاى شي ښه نيت لرونكي كسان هم تير باسي.

د دې تاريخي كړونې ډيره جالبه بيلګه همدا د فريدون او كاوه او ضحاك پيښه ده.

مخكې له دې چې پر دې چارې وغږيږم، بايد د اسطورې او تاريخ په اړه د يو ټكي يادونه وكړم: دا ټكى د مطالعې وړ ټكى دى، ډك له مثالونو او شواهدو دى، خو زه په ناچارۍ سره بايد په بيړه له دې نه تير شم او دومره اشاره كوم چې اسطوره يا ميت يو ډول افسانه ده چې كيداى شي يوازې د هيلو او آرزوګانو پر بنسټ د پخوانيو انسانانو د تخيلاتو زيږنده وي او په واقعي نړۍ كې د تاريخي حقايقو ملاتړ ولري، يعنې داسې بې منطقه او ماشومانه افسانه وي چې تار او پود يې له يوې تاريخي پيښې څخه سرچينه اخيستې او بيا يې د يو ملت په ذهني چاپيريال كې وده كړې وي او بله بڼه يې نيولې وي، لكه د ابراهيم بن احمد ساماني د ژوند لنډ تاريخ چې د بودا سيدهارتا له افسانه اي ژوندليك سره ګډ شوى او د ابراهيم بن ادهم په اسطورې بدل شوى دى. په دې صورت كې كولاى شو په بيلابيلو سرچينو كې له پلټنې سره دا تاريخي حقايق ومومو، پر هغوى د معرفت وړانګې وشيندو او سموالى او ناسموالى يې فرق او منځپانګه يې پيدا كړو، چې بيا هم د ضحاك اسطوره د هغې يوه روښانه بيلګه ده.

نوم يې ګئومات او مشهور په غاصب

د ايران په لرغوني تاريخ كې د يوه سړي نوم اخيستل شوى چې ګئومات نوميږي او مشهور په غاصب دى.

پوهيږو چې د كوروش له مرګ وروسته زوي يې كبوجيه د سردارانو او درباريانو او روحانيانو او اشرافو په توافق سره پاچاهۍ ته ورسيد او د مصريانو د لوټنې لپاره يې هلته لښكر وويست، څكه جګړه او نړۍ نيونه چې لومړى د مغلوبو ملتونو د شتمنۍ د لوټنې او بيا وروسته د كلني باج و خراج سره مل وي، په هغه وخت كې د لښكريانو سردارانو ته چې يوازې د اشرافو طبقې څخه ټاكل كيدل، يو ډول ثمرور كوونكى توليدي كار شميرل كيده (البته كه وكړاى شو لوټنې او باج اخيستنې ته «توليدي كار» ووايو!).

پرېږدئ یو ټولیز حکم صادر کړم او پاکې اوبه مو پر لاسونو توی کړم: د وخت ټول زورواکي لیوني وو. اروا پېژندنه په آسانی سره دا ټکی ثابتولی شي. او که وغواړم خپل حکم یو څه پراخه کړم ښایي هغه په دې ډول سم کړم چې: د تاریخ د زورواکو په یو څه لاس بر و: ټول د مشنګ له جنسه وو او په ځینو کې دا مشنګتوب د ځنځیري لیونتوب تر وروستی کچې پورې رسیده. یعنې شاوخوا کسانو، سرتیرو، مریيانو او په ختمه نوکرانو یې هومره شاوخوا غوړه مالي کړې ده او دومره یې ورته لکی خوځولې ده او ځینې ځایونه یې ورته څټلي دي او ورڅخه یې سترې او لویې نابغې، مخور هوښیاران او یوه رهبران جوړ کړي چې ورو ورو خپلو حریفانو ته مشتبه شوي دي او دومره شوده کړای شوي دي چې د یوه په ذهن کې ناڅاپي ګرځېدلي چې زه د لمر زوی یم؛ هغه بل ادعا کړې ده چې زه د خدای زوی یم؛ سکندر ادعا وکړه د هغه مار نطفه ده چې د شپې لخوا یې د مور پر بړستنې حرکت کاوه او نادرشاه چې د هماغه لومړیو څخه بالاخانه په اجارې ورکړې وه او پلار یې هیر کړ، مدعي شو چې د توري زوی، د توري لمسی، د توري کړوسی او د توري کودی دی. د دې تاریخي لیونو تر منځ د بیچاره کبوجیه حساب له نورو بیل دی. دا ښاغلی د هغو ملنګانو په څیر و چې دوړو کولو ته یې اړتیا نه درلوده او دا اړتیا یې هم نه درلوده چې چاپیر کسان یې د پوزې مخې ته سره ټوټه وخوځوي او یا هم د لکی لاندې ورته اغزی کیږدي. ځکه چې د لومړیو څخه زموږ د مشهورې وینا له مخې د بلوغتیا ماده یې مستعده وه او بی لکی نڅیدو. دا بی عقله سړی (اشرافو هم له همدې امله پر تخت کښینولی و چې واګې یې ورته په خپلو لاسونو کې ولري) مصر ته د رسیدو او بري او هلته له بې شمیرو جنایتونو وروسته سوچه ځنځیري لیونی شو. بې هوښي او کمزورتیا او میرګي او د لیوني سپي د داړلي انسان حالت یې پیدا کړ او داسې ورځې ته ورسید چې مصریانو د زړه له کومې باور وموند چې دا ناروغي ورته د مصر د خدایانو لخوا هغه کیفر دی چې د جنایتکارانه کړنو په بدل کې وربانډی نازله کړې ده.

کبوجیه یو ورور درلود چې بردیا نومیده. بردیا طبعاً د خپل ورور له جنوني حالت څخه خبر و او پوهیده چې نن یا سبا به د هغه د جنون پای یوه تماشه شي او تخت او خول به له لاسه ورکړي. له بلې خوا یې ځینې افکار هم درلودل او څو ځله یې غورځنګونه په لاره اچولي وو او اشراف یې د وینې تږي وو او پوهیده که چیرې کبوجیه وپرځول شي، اشراف به هغه په هیڅ پلمه پرې نږدي چې پر ځای کښیني. همدا و چې مخکې شو او د کبوجیه او پوځ په غیابت کې پر تخت کښیناست. کله چې د بردیا د پاڅون خبر مصر ته راورسید، داریوش او د پوځ نورو مشرانو د کبوجیه سر د اوبو لاندې کړ او پر ایران یې برید وکړ تر څو په قهرجن ځواک سره د بردیا لاس لنډ کړي.

کوم جعلي او لاس خوړلی تاریخ چې نن زموږ په لاس کې دی، پیښه په دې ډول رانکلوي:

« کبوجیه مخکې له دې چې مصر ته حرکت وکړي د پرک ساس پس په نامه خپل یو محرم ته دنده ورکړه چې په پټه او داسې چې څوک پوه نشي، بردیا ووژني؛ داسې نه چې په غیاب کې یې د پاچاهۍ هوا د هغه په سر ولګیږي. دا دنده تر سره شوه، خو د قسمت له مخې د ګئومات په نامه د زردتشتیانو یو روحاني چې د مقتول بردیا سره یې څیره په عجیبه توګه یو شان وه، له دې راز څخه خبر شو او لکه څرنګه چې پوهیده له هغه پرته بل څوک د بردیا له وژل کیدو څخه خبر نه دی، وېې ویل چې زه بردیا یم او پر تخت کښیناست.»

شته جعلي تاریخ د پیښې ادامه په دې ډول کږوي:

« کله چې په مصر کې دا خبر د کبوجیه غوږ ته ورسید، څه د دې لپاره چې یو چا په دروغو خپل ځان بردیا ګڼلی دی او یا هم د دې لپاره چې دوکه شوی دی او بردیا یې نه دی وژلی، ډیر په قهر شو (او دلته دوه روایتونه شته:) یو

دا چې د جنوني قهر له امله یې ځانوژنه وکړه، بل دا چې بې له ځنډه یې خپل آس ته ودانګل چې ایران ته ولاړ شي او د دې ناڅاپي دنګلو له امله کومه توره یې چې ملا ته تړلې وه، په خېټه کې ننوځي او د هغې له تپه مري.»

دا وروستی روایت په بشپړه توګه جعلي دی. د جمشید د تخت ړبرکیندنې ښکاره کوي، پاچا څه چې آن عادي سرتیرو هم توره بی غلافه پر ملا نه تړله.

په هر حال، د دې جعل شوي تاریخ په وینا:

«پرک ساس پس د بردیا د وژلو راز د پوځ له مشرانو سره شریکوي. هغوی په بیړه ځان ایران ته رسوي او پوهیږي، چا چې خپل ځان بردیا نومولی دی د ګئوماته په نوم هغه د زردتشتیانو روحاني دی چې ورور یې د سلطنتي ماڼیو رییس دی. نو له مخکنی پریکړې سره سم په ځانګړې ساعت پر ماڼۍ یرغل وړي او هغه وژني او پریکړه کوي چې سبا په یوه ځای کې سره راټول شي او د هر چا آس چې د نورو له آسونو څخه مخکې وشنیډو، هغه به پاچا شي. د داریوش ناظر هوښیاري کوي او یوه شپه مخکې په وعده شوي ځای کې د داریوش د آس د معارفې وسایل او اسپه برابروي. په سبا سهار د داریوش آس دې ځای ته په رسیدو سره د تیرې شپې د خوندورو شیبو په یاد شنیږي او د دغه شهوتناکه ځناور په مټ، پاچاهي (چې البته سل ځله الهي ودیعه ده) داریوش ته ورکول کیږي.»

ښه، تاریخ داسې وایي. خو دا تاریخ جعلي دی، دوکه او له دروغو ډک دی، د حقیقت ملنډ وهونکې کړونه ده. راځئ وګورو چې حقیقت څه دی:

لومړی باید ووایم، داریوش او ملګرو یې څه اړتیا درلوده چې کبوجیه ووژني؟

۱. د کبوجیه لیونتوب هغې کچې ته رسیدلی و چې نور نو باید په اړه یې اساسي فکر کړی وی.

۲. یوازې د کبوجیه په وژنې سره یې امکان درلود چې د بردیا وژل د هغه پر غاړه واچوي او په خپله تورن نشي.

۳. لکه څرنګه چې به وګورو د کبوجیه په وژلو سره د بردیا وژنه آسانه وه.

همدا ډول باید ووایم چې:

ـ ولې یې د بردیا له وژنې وروسته د ګئومات دروغجنه پیښه رامنځته کړه؟

۱. ځکه چې له کبوجیه وروسته پاچاهي بی له شکه بردیا ته رسیده او هغوی اول دا چې د بردیا د کړنو او اقداماتو سرسخته مخالفان وو او دویم دا چې د بردیا په وژنې سره په پاچا وژنې تورنیدل چې پایلې یې روښانه وې. دا و چې بردیا یې د ګئومات په نامه وواژه.

۲. د بردیا ټولنیز نفوذ هومره ډیر و چې ولسي پرګنو یې وژل زغملی نشول.

د پیښې د واقعیت ارزونه کولای شي په ښه ډول دغه ټکي روښانه کړي:

مونږ د دې چارې د واقعیت پیدا کولو لپاره یو معتبر تاریخي سند لرو. دا سند د بیستون کتیبه ده چې وروسته د همدې داریوش په فرمان پر ډبرې وکیندل شوه، که څه هم د دروغجن حافظه عموماً کمزوره وي، خو هماغه څه چې د تاریخ کړونې لپاره پر دې کتیبې کیندل شوي دي، د دې تاریخي چلي موټی پرانیزي:

زه اوس یوازې د دې کتیبې څو جملې تاسو ته لولم:

«ما داریوش، ورشوګانې، کروندې او منقولې شتمنی او بردګان بیرته جنګیالیو ته ستانه کړل... ما په پارس او ماد او نورو ځایونو کې هغه څه چې اخیستل شوي وو، بیرته واخیستل.»

عجب، ښاغلی داریوش، دا جنګیالي خلك چې په خپلې کتیبې کې دې ورته اشاره کړې ده، د پوځ له مشرانو او سردارانو پرته څوك دي چې هغه هم له اشرافې طبقې څخه ټاکل کیدل؟

چا له هغوی بردګان، ورشوګانې، کروندې او منقولې شتمنی اخیستې وې چې تا بیرته هغوې ته ستنې کړې؟

د مسئلې اصلي ټکی همدا دی. حقیقت دا دی چې د ګئوماته په نوم اصلاً څوك نه و او هغه څوك چې د داریوش او ملګرو لخوا یې وژل شوی په خپله بردیا دی. بردیا د خپل ورور او د توطئه ګرو درباري اشرافو له نشتوالي څخه استفاده کوي او واك په لاس کې اخلي او بی له ځنډه د ټولنې د جوړښت په بدلولو پیل کوي، د انقلاب تر کچې بدلونونه راولي. هغه څه چې د هرودوت له لیکنې لاسته راځي، ښکاره کوي چې د خپلې پاچاهی د اووه ـ اته میاشتو په موده کې ډیر ښه کارونه تر سره کوي، داسې چې په ټولې کوچنی آسیا کې مړینه یې ملي ناورین ګڼل کیږي او ورته عمومي ویر اعلانوي. هرودوت، د بردیا له اقداماتو څخه له پوځي اجباري خدمت نه د خلکو معاف کول او د درې کالو د مالیاتو بخښنې یادونه کوي، خو د بیستون کتیبه چې د داریوش په فرمان کیندل شوې ده، ښیي چې موضوع له دې خبرو څخه ډیره ژوره وه:

د بیستون ډبرلیکنه د ورشوګانو او د کرنیزو ځمکو او د منقولو شتمنیو یادونه کوي چې داریوش هغه اشرافو او جنګیالیو (د پوځ مشرانو) ته بیرته ستانه کړي دي ـ ښکاري چې بردیا د اشرافي کورنیو منقوله او نامنقوله شتمنی مصادره او دهقانانو او کرونده ګرو ته یې بخښلې وه.

ډبرلیکنه د هغو بردګانو خبره راخلي چې داریوش هغوی بیرته جنګیالیو ته ستانه کړي دي ـ ښکاري چې بردیا بردګي یا لږ تر لږه برده ډوله کار په بشپړه توګه ملغی کړی و.

یو روڼ اندي مورخ په خپلې رسالې کې لیکلي دي:

«په دې بهیر کې خبره د شتمنیو او ورشوګانو او د معبدونو سوځولو او د مالیاتو بخښل او بیګار (برده ډوله کار) ته رسیږي (او دا ټول، لږ تر لږه) د هخامنشي ټولنې په اقتصادي او ټولنیزو اړیکو کې د یو کړکیچ ښکارندوی کوي.»

دیاکونف هم لیکي:

«د ګئوماتا (او زما په باور په خپله بردیا) د کار له پای موندنې وروسته، داریوش له ډیرو پاڅونونو او مخالفتونو سره مخامخ شو. د دې پاڅونونو موخه د بردیا د وخت د نظامونو بیا راژوندي کول وو چې داریوش ټول ملغی کړي وو. له دې پاڅونونو څخه لږ تر لږه دری یې په ټوله معنا د ولسي غورځنګونو بڼه ونیوله. دا درې عبارت وو له فرادا پاڅون، فرورتیش فرائورت پاڅون او د پارسي هیزدائه پاڅون. داریوش د دې پاڅونونو په وړاندې تریخ او خونړی چلند وکړ، لکه څرنګه چې په بابل کې یې مثلاً یو وار د غورځنګ درې زره رهبران او مشران په دار وځړول.»

وګورئ په خپله داریوش په دروغجنې ډبرلیکنې کې د فرورتیش د کار پای موندنې په اړه څه وايي:

«هغه یې ځنځیر تړلی ماته راوست. ما په خپل لاس د هغه غوږونه او پوزه پرې کړه او سترګې مې ورته له کاسې راوویستې، هغه یې هماغه شان په ځنځیرونو او هتکړیو سره زما په دربار کې وساتو او ټولو جنګیالو هغه ولید. له

هغې وروسته مې فرمان ورکړ چې هغه په اکباتانه کې پر نيزې کښېنوي. همدا ډول مې هغه کسان چې د هغه پلويان وو په اکباتانه کې په يوې کلا کې په دار وځړول.»

اصولاً دا ليونی ډوله غچ اخيستنه او نه باوريدونکي داړل په کافي ډول د دې غورځنګ ښکاره کوونکی ده او په ښه توګه کولای شي د فرورتيش د غورځنګ د پراختيا او ژورتيا خبر ورکړي.

د تاريخ ړنګ ښودنه اوږده سابقه لري. د انوشيروان پيښې باندې ټول پوهيږي او نه يې تکراروم. دې سړي خور حرموني له روحانيونو سره جوړجاړی وکړ که هغه د وروڼو پر ځای پاچاهی ته ورسوي، د مزدکيانو ريښې به وچې کړي.

ليکل شوي دي چې يوازې په يوې ورځ کې په يوه قول سره په ټول هيواد کې يو سلو ديرش زره مزدکيان په چل سره ونيول او له سر څخه تر ملا پورې يې د آهکو په کوچنيو کوهيانو کې ښخ کړل. دې کړنې داسې يوه کرکه رامنځته کړه چې د رژيم تبليغاتي ادارې د هغې د نښو نښانو د ورکولو لپاره ملا وتړله تر څو د عدل په ځنځير او نورو مسخرو تماشو سره له دې خونړي ليوني څخه د عدل پرښته جوړه کړي، او جوړه يې هم کړه او داسې يې جوړه کړه چې وېې کړای شول شايد د تل لپاره تاريخ ته دوکه ورکړي، لکه څرنګه چې نن هم کله د انوشيروان نوم اورو، وغواړو که و نه غواړو د عادل کلمه زموږ په ذهن کې انځوريږي.

زنده ست نام فرخ نوشيروان به عدل   گرچه بسی گذشت که نوشيروان نماند
(ژوندی دی د نوشيروان وياړلی نوم په عدل/ که څه هم ډير کلونه تير شوی خو نور نوشيروان نشته)

بيچاره سعدي!
لنډه دا چې د داريوش او برديا پيښه درسره ولرئ، څو ورته بيا راستانه شوو.

اوس وګورو د ضحاک قضيه څه ده

ښاغلی حصوري چې زما له دوستانو څخه يو نوميالی څيړونکی دی، په يوې ليکنې کې د ضحاک د اسطورې په اړه ليکي:

جمشيد ټولنه په طبقاتو وويشله: روحاني طبقه، د اشرافو طبقه، پوځي طبقه، د کسبګرو او کرونده ګرو او نورې طبقې. له دې وروسته ضحاک واک ته رسي. له ضحاک وروسته، فريدون چې د آهنګر کاوه له پاڅون سره پاچاهی ته رسي، لومړنی کار چې کوي، ټولنې ته د جمشد د پېر د طبقاتو راستنول دي. د فردوسي په وينا، فريدون همدا چې پاچاهی ته رسي په ښارونو کې ډنډوره اچوي چې:

سپاهي نبايد که با پيشه ور   به يک رو جويند هر دو هنر
(پوځي نه ښايي چې کسبګر سره / تر سره کړي په يو وخت دواړه هنرونه)
يکي کارورز و دګر ګرزدار   سزاوار هر دو پديد است کار
(د يو هنر دی کار د بل ګُرزوهنه/ د دواړو لپاره جوړ شوي ور کارونه)
چون اين کار آن جويد آن کار اين   پر آشوب ګردد سراسر زمين!
(که هغه وکړي د ده کار او دا د هغه کار/ ډکه به شي ټوله ځمکه له آشوبه!)

دا موږ ته ښکاره کوي چې ضحاک د خپل سلطنت په پېر کې چې د جمشيد او فريدون د سلطنت تر منځ تير شوی دی، په ټولنه کې طبقې له منځه وړي دي. البته موږ دوه درې زره کاله وړاندې د ټولنې د طبقاتي ويش په اړه په ځينو شيانو پوهيږو. دا طبقه ويشنه نه يوازې د لرغونې ايراني ټولنې ځانګړنه وه، بلکې نوی اوستا هم چې متن يې په لاس کې لرو، د دې طبقو شتوالی تاييدوي.

ښکاره ده چې د ضحاک اسطوره، په کومه بڼه چې موږ ته رارسيدلې ده، د هغو کسانو د ذهن انځور دی چې د طبقاتي نظام له ګټو څخه برخمن وو. د هغې طبقې کسان چې د ټولنې د هرم قاعده جوړوي، ولې بايد هيله وکړي چې فريدون راشي او بيا هغوی بيوزلي کړي يا ولې بايد د طبقاتي نظام له راستنيدو څخه په زړه کې ګوډه ماته کړي؟

له دوو حالاتو څخه وتلې نه ده: يا دا چې د اسطورې انځورونکي له شتمنې طبقې څخه وو (چې دا ډېر ليرې ښکاري) يا د اسطورې ضبط کوونکو (څه فردوسي او څه هم مصنف خداينامک چې د شاهنامې اخځليک دی) چال وهلی هغه اسطوره چې د بيوزلو طبقو د هيلو ښکارندوي کوله په هغه ډول يې اړولې چې په شاهنامه کې يې ګورو او له دې لارې يې په صادقانه توګه د ځان او د خپلې طبقې د ګټو ننګه کړې ده. طبيعي ده د هغه چا په نظر چې د طبقاتي نظام له ګټو څخه برخمن دی، ضحاک بايد محکوم شي او د بدمرغي کسبګر کاوه چې ټولنيز حقوق نه لري، انقلابي رسالت د بري په درشل کې پای ته ورسيږي او يوازې د آهنګرۍ يو ټوټه څرمن يې د ولسونو د شوده توب لپاره، د پاچا او ولسونو د نه ماتيدونکي پيوستون د نښې په توګه د سلطنتي بيرغ بڼه غوره کړي او فريدون چې پخواني نظام ته د ټولنې ستنوونکی او د طبقو د يوځای کيدنې مخ نيوونکی دی، بايد د درناوي په سترګه وکتل شي او تکريم شي.

حضرت فردوسي د ضحاک د پاچاهۍ په برخه کې د هغه له ټولنيزو اقداماتو څخه يادونه نه کوي او يوازې يې په همدې بسنه کړې چې هغه مخکې له مخکې محکوم کړي. واقعيت دا دی، بې له دې چې موضوع څرګنده کړي او د خپل زړه خبره وکړي د بېنوا ضحاک حق يې ورته په ورغوي کې ايښی، دوه مارونه يې ورته په اوږو شنه کړي چې ناچاره دی د آرامۍ لپاره يې د انسان د سر ماغزه پر هغوی وخوري. اوس نو تاسو ولاړ شئ د دې ملنډو په اړه له فردوسي څخه پوښتنه وکړئ چې ولې بايد د دې مارانو د خوراک لپاره د انسانانو سرونه غوڅ کړي؟ ولې يې د مړو د سرونو له ماغزو څخه کار نه اخيست؟ په هر حال د ژوندي انسان د ماغزو د پيدا کولو لپاره لومړی بايد هغه ووژني، که نه؟ هو، نور نو قلم د دښمن په لاس کی دی. تاسې که يوازې د شاهنامې د ضحاک د پاچاهۍ برخې په لوستلو بسنه وکړئ، مطلقاً د قضيې له اصل څخه څه لاس ته نه راوړئ، بس دومره وينئ چې يو بابا پر تخت کښيناستلی چې پر اوږو مارونه لري او ناچاره دی د ځوانانو د سرونو له ماغزو څخه هغوی ته خواړه ورکړي، ترڅو ماران يې و نه ځوروي. خلک تنګيږي او انقلاب کوي او ژوند وربانديی تريخوي او پر ځای يې فريدون پر تخت کښېنوي او د انقلاب اصلي اتل هم يو آهنګر دی چې د آهنګرۍ يو ټوټه څرمن يې د بيرغ په توګه په لرګي باندې تړلې. البته فکر ونکړئ چې فردوسی عليه الرحمه نه پوهيده چې د انقلاب کولو لپاره لازمه نه ده چې هرومرو يو شی په لرګی پسې وتړل شي؛ خو دې يوې ټوټې څرمن ته يې اړتيا درلوده چې بايد په راتلونکې کې د لوټمارانو او لوټل شويو د طبقاتي پيوستون د کاوياني بيرغ په توګه ورپول شي!

خو کله چې د فريدون د پاچاهۍ برخې ته ورسيدئ، هغه هم په دې شرط چې سرسري له مطلب نه تير نشئ، ايله به خبر شئ؛ لومړی دا چې د بيچاره ضحاک پر اوږو مارونه يوه پلمه ده او هغه څه چې فردوسي له تاسو پټ کړي او په وخت سره يې خپل غږ نه دی ايستلی، د ضحاک طبقاتي انقلاب دی؛ دويم دا چې په ډيرې حيرانتيا سره دې پايلې ته رسيږئ چې د ضحاک د پېر اتل آهنګر يو شوده جاهل او د بيوزلو طبقو ګټو ته يو خاين انسان راڅرګنديږي!

دا ټکی به يوې خوا ته کيږدو. کوم پاڅون چې خلکو د ضحاک په وړاندې وکړ عملاً د خپلو ګټو په ضد د اشرافي ټولنې له قيد او بند څخه د آزاد شويو ولسونو پاڅون دی او په حقيقت کې هغه کودتا ده چې ځپل شويو اشرافو د لومپنانو او اوباشانو په لمسونې سره د ضحاک په وړاندې په لاره واچاوه. پوښتنه دا ده چې ولې د پاڅون له بري وروسته پاچاهي فريدون ته سپارل کيږي؟ يوازې يو لامل لري: فريدون له سلطنتي کورنی څخه دی او د فردوسي په وينا

شاهنشاهي پرتم لري، يعنې سلطنتي وينه يې په رګونو کې ده! (چې زه بنده مطلقاً د دې ډول وينې له کيمياوي فورمول څخه اطلاع نلرم).

دا په اصطلاح شاهنشاهي پرتم هغه موضوع ده چې فردوسي ورباندې تل ټينګار کوي. د هغه تعصب په دې باور چې عادي خلك د ټولنې د لاربښودنې مقام ته د رسيدلو وړ نه دي، شايد د انوشيروان له داستان څخه په ښه توګه څرګند شي:

قباد له اصفهان څخه د تيريدو پرمهال يوه شپه د يوه بزګر له لور سره تيروي او کلونه وروسته خبريږي چې د شاهنشاه يوې شپې کورودانۍ ورته يو زرين اوربله زوی پيدا کړی دی چې وروسته انوشيروان نومول کيږي او پاچاهی ته رسيږي. ښه، داسې خو نه کيږي. مګر شوني ده چې يو جمجاهي× پاچا له يوې طلاقې ښځې څخه چې د پاچاهي وينه نلري او په بقالې طبقې پورې تړاو لري، نږې ته راغلی وي؟ همدا دی چې په يو ډول د نجلی توکم تر څيړنې لاندې نيول کيږي او بې له ځنډه کشفيږي چې نه، کومه اندېښنه نشته، نجلی د جمشيد د وينې او رګ څخه ده او د پاچاهانو وينه يې په رګونو کې بهيږي!

د فردوسي د شاهنامې په ټولو پاچاهانو کې، ضحاك هغه يوازينې کس دی چې نشي ويلی:

منم شاه با فره ي ايزدي همم شهرياري، همم موبدي

(زيم پاچا د پرښتو له پرتم سره / هوډ مې پاچاهي، هوډ مې موبدي××)

او دا په خپله ثابتوي چې ضحاك د پاچاهی او آن د درباري اشرافو له کهول څخه نه دی، بلکې هغه کس دی چې د ولسي پرګنو له منځه راپورته شوی دی.

ښاغلی حصوري په دقيقه توګه دې ټکي ته اشاره کوي:

«له هغه ځايه چې دا پېر په ټوليزه توګه له الهي اړخونو څخه چې نورو پېرونو ته يې ورکړی دی، جلا دی، بايد ومنو چې انساني پېر دی... دا ضحاك د اسطورې د انځورګر په نظر کې دومره ناپاکه انځور شوی چې نور يې د آژی دهاك (يا ښامار) ايراني لقب او بيوراسب ايراني نوم ته يې هم پام نه دی کړی او يوځلي يې هغه ناايراني او بخصوص عرب ګڼلی او په خپل خيال سره يې دا رټه د ايرانيانو له لمن څخه پريمنځلې ده چې خدای مه کړه يو له هغوی څخه هم د طبقاتي نظام په څير، سپيځلي امر په وړاندې و نه دريږي!»

کله چې په تاريخ کې د ضحاك د اسطورې شا ونيسو، دې حقيقت ته رسيږو چې د فردوسي ضحاك کټ مټ هماغه غاصب ګئومات دی چې داريوش له برديا جوړ کړی و.

که تاسو هغه څه ته چې ابوريحان بيروني د ضحاك په اړه ليکلي دي پام وکړئ، د بيستون د ډبرليکنې له مطالبو سره د هغه د مطالبو ورته والي ته حيران پاتې کيږئ. د ابوريحان د متن يو ډير زيات مهم ټکی د ضحاك په پېر کې "په کورودانۍ کې د ګډون" اصطلاح ده او دا دقيقاً هماغه شرمناك تور دی چې پر مزدك بامدادن يې هم لګولی دی. پام وکړئ د مزدکي او ضحاکي معتقداتو نژديوالي ته! مزدك له اړتيا څخه زيات هر ډول خصوصي مالکيت رداوه او اشتراکي مالکيت ته يې تبليغ کاوه. د اشرافو لپاره، ښځې د خصوصي شتمنی برخه وه نه د انساني ټولنې نيمايي برخه. همدا و چې په ډير حراميتوب سره يې د مزدك حکم ته عموميت ورکړ او هغه يې تورن کړ چې ميرمنې د ټولو نارينه لپاره په اشتراکي توګه غواړي. هغه "په کورودانۍ کې ګډون" چې بيروني، ضحاك ته نسبت ورکړی دی هماغه شرمناك تور دی چې وروسته د مزدك په آئين پسې هم وتړل شو، ځکه کوروداني د زوم او خاوند په معنا ده چې متضاده کلمه يې

میرمن ده. اوس نو دا پریږدئ چې بیروني د هغه پېر په اړه تاریخي څرګندونې کوي چې یوه اسطوره ده او لزوماً د تاریخ بڼه نه لري!

ښاغلی حصوري خپلې لیکنې ته په دې جملې سره ادامه ورکوي:

«د ضحاک د حق لاسته راوړنه چې د خلکو د ګټو د خوندیتوب په ګناه د اوږې مار او جادوګر ښودل شوی دی باید موږ د جمشید د داستان له ادامې څخه و نه دروي: ګورو چې فریدون بیا د ایراني پخواني پاچاهانو زوړ قالب پیدا کوي او د ضحاک ځپاند پېر ته پای ورکوي او ټولنه هماغې لارې ته بیایي چې جمشید وړله.»

×جم: د جمشید مخفف چې د شاهنامې د داستانونو له مخې د پیشدادي څلورم پاچا و. لوی پاچا هم ویل کیږي.
جمجماه: لوی او د درناوي وړ پاچا
×× موبد: د مغان مشر، د مغان لوړه طبقه او د زرتشتیانو روحاني مشر

د فردوسي واقعي شخصیت

ګورئ دوستانو چې د افسانه اي ضحاک یا د تاریخي بردیا حکومت موږ په ناسمه، په تیروتنې، د فردي زورواکی، ظلم، بلوس او استبداد د حاکمیت مظهر ګڼلی دی. په بله وینا خپل یوازینی لرغونی شخصیت مو چې له ولسي انقلابي کړنو څخه ډک دی او کولای شوو کارنامې یې د بیستون د کتیبې په شهادت او آن په خپله د شهنامې له مدارکو څخه استخراج کړو، د فردوسي په بدو تبلیغاتو چې د خپلو طبقاتي ګټو او شخصي باورونو له مخې یې کړي دي، په ناوړه توګه ککړوو او بیا کاوه د ولسي انقلاب مظهر ګڼو، په داسې حال کې چې کاوه بل هیڅ شی نه و مګر د ولس ضد یو عنصر.

په دې ډول د یوې نازل شوې آیې په توګه د فردوسي د وېناو بشپړ منل چې له ناچارۍ څخه یې کړي دي، زموږ د بې دقتۍ ګناه ده، نه د هغه ګناه چې خپلې طبقاتي ګټې یا باورونه یې په پام کې نیولي دي.

په دریمې نړۍ کې د رژیمونو سیاست، ارتجاعي او ښکیلاکي دی. هر ژریم په خپلو تبلیغاتي لوډسپیکرانو سره له یوې خوا یوازې هغه څه چې غواړي او یا یې په خپله ګټه ګڼي تبلیغوي او له بلې خوا په سانسور او اختناق سره د هر اند او فکر د خپرولو مخه نیسي، کوم چې د خپلې ګټې پالنې سیاست سره په تضاد کې ویني. ګورئ چې تر اوسه پورې هیڅ څیړونکي تاسو ته نه دي ویلي چې د فرودسي شاهنامه، که د هغه په خپل وخت کې له اوس څخه نژدې زر کاله وړاندې ـ د عرب ځیلې، خلیفه ځیلې او د ترکانو سلجوقي ځیلي ایران د خلاصون لپاره مبارزه هڅوله، نن باید له هغې سره په پوهې چلند وشي نه په ترلو سترګو. د پخواني رژیم لوډسپیکرانو له شاهنامې څخه "د ایران د ملي حماسې" په توګه نوم اخیست، په داسې حال کې چې په هغه کې د ایران له ملت څخه کومه خبره نشته او که چیرې وي په ټولو ځایونو کې د وطن او ملت مفاهیم د پاچا په کلمه کې انځوروي. ښه، که له دې پرته وي نو په ایران کې د راډیو د جوړیدو له لومړیو څخه به یې هر سهار د لرغوني لوبغالي د ډهل د ضرب په وسیله د خلکو په اعصابو کې نه ننویستله. آخر نن شاهنشاهي شان او شوکت څه بڼه لري؟ او بیا موږ څه کار لرو چې فردوسي له مطلقه سلطنت پرته بل سیاسي نظام نشو پیژندلی؟

په ایران کې که تاسې غوښتلي وي چې یو کتاب، مقاله او یا یوه رساله تألیف کړئ او په هغې کې مو لیکلې وي چې په شاهنامې کې یوازې ضحاک دی چې شاهنشاهي پرتم نه لري او له ولسي پرګنو څخه راپورته شوی دی؛ او

دې سړي په دې یا هغې دلیل ټولنیز محدودیتونه له منځه وړي او په ژورو ټولنیزو سمونو یې لاس پورې کړی، نو حکومت یې د فردوسي د نظر په خلاف د انصاف او پوهې حکومت و؛ او کاوه نومي پر هغه قیام کړی او د جمشید د وینې او رګ یو تن یې د هغه پر ځای کښېنولی نو هغه څه چې په واقعیت کې د کاوه د پاڅون په توګه تعبیرېږي د پخوا په شان ښکیلاکي بهیر ته د ټولنې د ستنیدو یوه ضد انقلابي کودتا وه؛ که چیرې یې سر درته د ځانګ لاندی کړی نه وای، نو لږ تر لږه ستاسو د څېړنو پایلو ته یې د خپرولو اجازه نه ورکوله او که په یو ډول له لاس څخه یې خبره وتلې وای، په زرګونو وسیلو یې تاسو ځپلئ. لکه څرنګه چې له حافظ څخه زما په برداشتونو، د رژیم کلتوري وړی ښکرینو استادانو په پوره شوده توب سره رایه صادره کړه چې ما باید محاکمې ته وکاږي، او وروسته چې اوضاع بدله شوه په پریکنده توګه یې د هغې د خپرولو مخه ونیوله.

هو. حقیقتونه او واقعیتونه موجود دي او هلته دي: په شاهنامه کې، د بیستون په ډبرلیکنه کې، د حافظ په دیوان کې، په هغو کتابونو کې چې لوستل یې کفر او الحاد ګڼل کیږي، په هغه فلم کې چې سانسور یې د لیدنې اجازه نه ورکوي او په ټولو هغو شیانو کې چې دولتونه او سانسور یې د اخلاق په نوم، د بد ښوونې په نوم، د فکر د ویجاړونې د مخنیوي په نوم او په زرګونو نورو نومونو او پلمو کوښښ کوي چې ولسي پرګنې پرې نږدې له هغوې سره مخامخ شي.

د نړۍ په هر ګوټ کې، هر واکمن رژیم چې یو څه ممنوع الانتشار وشمیرل، زه ځان ته حق ورکوم چې فکر وکړم د هغه ژریم په کار کې کوم چل شته او غواړي یو څه له ما پټ کړي.

ځینې نظامونه د سانسور پلي کول په دې وینا توجیه کوي چې: "موږ نه پرېږدو میکروب زموږ بدن ته راننوځي او زموږ او د خلکو فکري روغتیا خرابه کړي." هغوی په خپله هم پوهیږي چې ببولالی وایي. د ټولنې فکري روغتیا یوازې له مخالف اند سره د مخامخ کیدو په پایله کې خوندي پاتی کیږي. ته یوازې هغه وخت پوهیدلی شی سم فکر کوئ چې زه ستا منطق په خپل ناسم اند سره ولمسوم. زه هغه وخت کولای شم خپل نیمګړی فکر اصلاح کړم چې ته د خبرو اجازه ولرئ. ابته خبرې پیرودونکي نه لري، خو ته چې زما خوله ترې زما د اند له سموالي، زما د اند له اغیزې څخه ویریږي. تا خلک غولولي دي او نه غواړې چې غولونه دې بربنډه شي. آیا د ټولنې له فکري روغتیا څخه اندیښمن یاست؟ نو ولې یې د آزاد فکر مخه نیسئ؟ د ټولنې فکري روغتیا د خرافاتو او جاهلیت پر ضد په همدې واکسیناسیون کې نغښتې ده چې عوارض یې سملاسي د تعصب له لومړۍ تبې سره ښکاره کیږي. د عقل د روغتیا لپاره یوازې د فکر آزادي اړینه بریښي. هغه څوک چې د فکر او تعقل له غوړیدو څخه تاوانویني د روښنپاله فکرونو مخې ته دیوال دروي او کوښښ کوي چې ولسي پرګنې د هرې نااندریزې خبرې پر ځای د هغوی قوطي شوي غولونکي احکام ومني او خپل اندونه د همدې قالبي احکامو پر بنسټ چې ورته ګټور ښودل شوي دي، برابر کړي. هغه پرګنو چې په دې توګه خپل فکري خلاقه ځواک له لاسه ورکړی وي، د حقیقتونو موندلو او د خپل ټولنیز ځواک د پیژندلو او د شعور موندنې او آن خپلو انساني حقوقو ته د پاملرنې لپاره د خپلې ټولنې د اندیالو فکري فعالیت ته اړتیا لري؛ ځکه د هغه حقیقت موندل چې د دوکې او چل په کنده کې ښخ شوی وي عاشقانه ریاضت غواړي او ښایي په آزاد اندي او له جاهلانه تعصب پرته ملاتړ یې وشي چې دا هم په ناچارۍ سره په دغه ډول شرایطو کې له پرګنیزو ولسونو څخه پوره نه ده.

د ضحاک یا بردیا پیښه د دې اصل د ښودلو لپاره یوه بیلګه ده چې حقیقت څومره زیانمن کیدونکی دی او په ورته وخت کې د حقیقت له څیرې څخه د دوکې د دوړې لیرې کول څومره ستونزمن دي. ښایي په همدې تالار کې داسې کسان وي چې له فردوسي سره د دې ډول تعصب درلودو او زما د خبرو له امله وغواړي زما ګوګل پیدا کړي او ژبه مې له ګوګله راوباسي؛ یوازې د دې لپاره چې زرکلن دروغ نن د هغوی د باورونو یوه برخه ده او ورڅخه لاس په سر کیدل ورته ناشوني ښکاري.

پخوانیو کسانو ویلي دي "لمر د سیوري لاندې نه پاتې کیږي او حقیقت به بالاخره یوه ورځ وویل شي." دا حکم شاید یو وخت د منبنت او د منلو وړ و، خو زموږ په عصر کې چې کوچنی تیروتنه کولای شي په لوی ناورین بدله شي، په هیڅ توګه د دې وخت نشته چې لاس تر زنې لاندې کښینو او د صبر لاره غوره کړو چې یوه ورځ نه یوه ورځ به حقیقت پر موږ مهرباني وکړي او د خپلو وریځو یوه څنډه به موږ ته راښکاره کړي.

نن هر یو له موږ څخه چې دلته سره ناست یو، باید خپل ځان په پرمختللي منطقي تفکر سنبال کړو چې وکړای شو د حقیقت وړم پیدا کړو او بی له څنډه پټځایي وموم.

موږ په داسې یو عصر کې ژوند کوو چې نړۍ په بې شمیره پنډغالو ویشل شوې ده. په هر پنډغالي کې یې یو بت اوچت کړی او هر پنډغالی اړ شوی چې د یو بت عبادت وکړي. هیله من یم دوستانو چې نه خپل ځان وغولوئ، نه هم زما خبرې پرته له څه چې دي بل ډول تعبیر او تفسیر کړئ. زما اشاره مطلقاً د کَمْکي ځوانانو بت جوړونې او بت پالنې ته متوجه نه ده چې مثلاً نڅاګر مایکل جکسن یا حرفه اي بوکسر محمد علي کُلې ورته د خدای بڼه نیولې ده. زما اشاره د کیش شخصیت کوچنی، غمجنې او ډیرې شرمناکې ناروغی ته ده چې موږ ډیری وربانديې اخته یو، موږ چې په ټولیزه توګه ادعا لرو، لګن لګن خبرې رااچوو او مثلاً خپل ځان په داسې عالي افکارو او اندونو سنبال ګڼو چې د نوې بردګۍ له جغ څخه د بشریت ژغورونکي دي.

هو، نیغ په نیغه هدف ولم او شخصیت پالنه یادوم. همدا د نوي عصر شرمناکه بت پالنه یادوم چې موږ ټول وربانديې اخته یو او په هغې ټکې اوښتی چې د جلاتوب او ټولیزو نیتونو د شیندني لامل شوی او موږ هر یو په خپلو لاسونو شاوخوا د تعصب دیوالونه راچاپیر او ځان مو په هغو کې زنداني کړی. انسان د بشریت نومیالیو څیرو ته درناوی کوي او د هغوی د افکارو له ډیوې څخه رڼا اخلي، خو کله چې چې له خپلو ځمکني او ټولنیزو نومیالیو څیرو څخه د عبادت وړ آسماني بت جوړونې باندې پیل کوي، نه یوازې دا چې هغه نومیالي کس ته یې سپکاوی کړی، بلکې د همدې نومیالي کس د نیت پر خلاف، د دې پوه ښوونکي د تعالیمو پر خلاف چې غوښتل یې هغه د تعصب او ناپوهی له کندې څخه رابهر کړي، یو ځل بیا د تروږمو، ناپوهی، ابتذال او جاهلانه تعصب کندې ته ورغورځوي، ځکه شخصیت پالنه د ناچارۍ له مخې له ځان سره وچ مغزه تعصب او دګماتیک قضاوت رامنځته کوي او په خواشینی سره دا هغه ویروونکې ناروغي ده چې اخته شوې کس په خپل لاس خپلې ریښې په ترښځې (تیشې) وهي.

یو پوه او با فرهنګه انسان ولې باید د خپلو افکارو او باورونو په وړاندې تعصب ولري؟ تعصب لرل د یوه جاهل، بې منطقه او بې کلتوره سړي کار دی: د یو څه په اړه چې نشي کولای په منطقي ډول فکر وکړي، د یوې بشپړې جوړې شوې عقیدې په توګه یې مني او په اړه یې هم تعصب ښکاره کوي. یو لرګی ورته ښکاره کړه او ورته ووایه چې ته دې لرګي پیدا کړی یې، باید مخې ته یې په ورځ کې درې ځله ټیپونه او دانګونه ووهې او هر ځل دیارلس کرته ووایې زه شوړمبې یم. بیا نو ګوره! څو کاله وروسته بیا راشه او ورته ووایه خانه خرابه! دا حرکتونه چې کوې او دا اَوْتې بَوتې چې د عبادت په نوم شاربې، کومه معنا نه لري! ـ پوهیږئ څه به وشي؟ـ د هماغې لرګي لاندې چې عبادت یې کوي، ځملوي دې د یو بدمرغه کافر په توګه دې یو غوږ تر بل غوږه پورې غوځوي!ـ دې ته وایو تعصب. اوس نو مهرباني وکړئ دې شرمیدلي بنده ته ووایاست چې ولې د هغې ښاغلي تعصب یو جاهلانه کار دی، خو زموږ تعصب چې خپل ځانونه د درایت خاوندان هم ګڼو عاقلانه دی؟

د رژیمونو تبلیغات هم کټ مټ د ولس د همدې تعصب ښودنې له خاصیت څخه ګټه اخلي. لږ تر لږ موږ ایرانیانو کې تعصب ښودنه ډیره محسوس کیږي.

د تصوف له ستر غورځنګ څخه که سترګې پټې کړو او د هغې د پخیدلو او نفوذ لاملونه استثنا وګڼو، په بیلابیلو دلیلونو سره چې یو دوه نیم زره کلن دودیز خفقان یې د ایران په نامه ټاټوبي باندې تپلی دی، زموږ د هیواد اندیالوـ چې د قضا له مخې شمیره یې هم هومره کمه نه ده ـ هیڅکله په سمه د اندونو او عقایدو پاکوالی او ناپاکي او وړتیا او ناوړتیا او

سموالی او ناسموالی، لکه څرنګه چې ښايي له ټولنې سره شريک کړی نه دی. کله چې ولس غافل، ناپوه او بې سواده پاتی شي او جاهلانه تعصب يې پرونډ کړي، اند او فرهنګ هم له خوځښت څخه پاتې کيږي او په خپل لاک کې محبوسيږي او په پايله کې، حرفه اي تبليغاتچيان کولای شي د عامه تعصب پر بنسټ خپل هر اند د منلو وړ وګرځوي. کله چې د شاه صفي په څېر سړي خور او ظالم انسان ته د ظل الله لقب ورکړل شي، هغه انډيوال چې ټول فکر او ذکر يې الله دی، څه وکړي؟

بيلګه درکوم:

هغه پرتمين مبارزاتي بهير چې په کې يو ملت توانيدلی دی خپل ټول فرهنګ راڅرګند کړي او د هغې په مټ د نيواکګرو پوزه پر خاورو ومږي، په ايران کې د تصوف غورځنګ دی.

ټول پوهيږو چې ايرانيان هغه شين بڼ وغولول چې عربانو ورته د مساوات او عدل او انصاف په شعارونو ښکاره کړی و. د ايران ټولنيزو کړکيچونو دا غوليدل لا هم ګړندي کړل تر هغې چې ويلی شوو له هيواد څخه کومه دفاع ونشوه او دروازې له دننه د يرغلګرو پر مخ پرانيستل شوې. خو ايران ته په دننه کيدو سره عربانو خپل شعارونه هير کړل او داسې چلند يې له ايرانيانو سره پيل کړ چې په واقعيت کې د فاتح او مغلوب او د خواجه او برده چلند و. د صحرايي عرب* دا چلند په ايران کې هغه ځای ته ورسيد، چې پلي ايرانيانو به حق نه درلود پر خرو سپاره چيرته ولاړ شي. وقاحت يې هغه ځای ته ورسيد چې ويل يې که چيرې سپی، خنځير او ايراني د جومات له مخې تير شي، د عرب لمونځ باطل دی!

بې فرهنګه دښتي عرب هغه ملت ته چې پياوړی فرهنګ يې درلود او له خپلو هنري لاسته راوړنو سره يې زړه نښلوونکې ليوالتيا درلوده وويل چې موسيقي حرامه ده، شعر مکروه دی، نڅا ګناه ده، تجسمي هنرونه (انځورګري، ډبرکيدنه، مجسمه کيندنه او څيره جوړونه) مطلق کفر دی. خو ايرانيان له خپل ټول فرهنګ سره راپاڅيدل او د دې پريکون په وړاندې ودريدل او جګړې ته يې ولاړل او د هماغه دين پر بنسټ يې چې د هر ډول فرهنګ، هنر او ذوق ځليدل يې په هغه ناورين ډول منع کړی و، د تصوف غورځنګ رامنځته کړ او مينه ناکه ځمکنی شعر او موسيقي او نڅا يې د قول او سماع په قالب کې خانقاه ګانو ته يووړله. ډيره ښکلې معماري يې د اسلامي معمارۍ په توګه راوړاندې کړه او په دې جومات او هغه زيارت يې داسې ګنبدونه جوړ کړل چې رنګ په هغوی کې د کنګل شوې موسيقي او طرحونه او انځورونه يې په حقيقت کې د نڅا د ممنوعه او ځپل شوې عقيدې ښکارندوي کوي. دې غورځنګ نه يوازې دا چې ايراني فرهنګ وژغورو، بلکې د ايرانيانو ټول عربي ضد او ملي احساسات يې هم د سمبوليکو عنصرونو او انځورونو په توګه د يوې ټوکې په توګه د اسلامي هنر په خورجين کې وردننه کړ. د اسلامي هنرونو انځورونه له دې پلوه په رښتيا هم

---

* *احمد شاملو د ايران انديالـه او ولسي او مبارز شاعر که څه هم په خپله د تعصب په وړاندې پريکنده دريځ لري، خو له بده مرغه لکه څرنګه چې وايي په موږ ايرانيانو کې دا تعصب ډير محسوسيږي، د عرب ولس په وړاندې له کرکجن تعصب څخه کار اخلي، هغه څو ځای عربو ته صحرايي، بې کلتوره او دښتي وايي او هيروي چې همدا د عرب ملت که له جغرافيايي پلوه په دښتو کې اوسيږي، خو فکرونه يې له آسمانه هم هسک دي. شاملو ولې بايد ادوارد سعيد، نزار قباني، محمود درويش، سليم جبران، صادق جلال العظم، جاحظ، خليل جبران، سميع القاسم او داسې نور عرب ليکوالان او په ورته وخت کې عرب پرمختللي غورځنګونه د خپل ايراني تعصب له امله هير کړي؟ په داسې حال کې چې شاملو عرب ته دښتي او صحرايي وايي، جاحظ د عربانو د دويمې او دريمې پيړۍ لوی ليکوال، د ايرانيانو په اړه داسې ليکي: «ايرانيان ويناوال لري، خو د ايرانيانو هره خبره او هره موخه چې لري د اوږد فکر، کار او د مستقلې هڅې او د مشورې او مرستې او د تفکر د ادامې او د کتاب د مطالعې ثمره ده. لومړنی يې يو علم لري، دويم يې څيړي او دريم يې پر هغه يو څه ډيروي...» - ژباړن*

د مطالعې وړ دي: د ساري په توګه د جقه په نامه د بوټي طرحه هماغه د صبر ونه ده. هغه ونه چې د زرتشت له آئين څخه سرچينه اخلي او ايرانيانو ته يوه مقدسه ونه وه او د تلپاتې او ابدي زرغونتيا نښه چې بې له شکه د هغې کتارونه مو د جمشيد د تخت په کيندنې کې ليدلي دي. د اسليمي د مشهورې طرحې قوسونه او دايرې هم که له ما وپوښتئ، وايم چې هماغه انار ـ زرتشتي مقدسه ميوه ـ دی چې سټايليزه شوی او ګل يې د اور لمبو ته پاتې کيږي چې د آتشکدو يادونه کوي او سر يې کياني تاج ته ورته والی لري.

پريږدئ چې يو تريخ حقيقت تاسو ته ووايم

دا پيچلی سيستم چې زموږ ماغزه دي که څه "زده" نه کړي، که "ياد نه کړي او تمرين ونکړي" دوه ټکيزه هم نه ارزي. که انسان له ليوه سره په يوه ځنګل کې لوی شي، نه يې ماغزه ورسره مرسته کولای شي او نه هم کولای شي خپل ناطق ځواک کشف کړي. د نړۍ له نورو ځايونو سره څه کار نه لرم، زموږ په خپل ايران کې د ملت پرګنو د خپل تاريخ په اوږدو کې د تعقل شونتيا، د تفکر شونتيا، د دې څيز چې ماغزه ورته وايي د کارولو شونتيا نه ده درلودلې. البته دا چې د يو ملت په تاريخ کې د خوارزمي او خيام او حافظ او بيروني او ابن سينا په شان نوابغ راڅرګنديږي، بيله مسئله ده. لومړی دا چې خوارزمي او خيام او د دوی په څير کسانو نشو کولای ټولنيز انقلاب طرحه کړي او يا يې مخې ته يوسي او پوهه يې هم هومره نه وه چې د ولس په کار راشي، نو برغولی ورباندې کيږده! يوازې د حافظ په شان ستر سړی چې زما په اند په ټولو مهالونو او په ټولو ژبو کې د ټولو شاعرانو سرتاج دی، کله چې د ولس په لاس کې ولويږي برخليک به يې څه وي پرته له دې چې په ديوان يې فال ووينې؟

زه نه وايم چې زموږ د ملت پرګنې قاصر يا مقصر دي، خو زموږ تاريخ ښکاره کوي چې دغه ولس تاريخي حافظه نه لري، ډله ايزه حافظه نه لري، هيڅکله يې هم له خپلو ټولنيزو عيني تجربو څخه څه نه دي زده کړي او هيڅکله يې ورڅخه ګټه نه ده اخيستې او پايله يې دا چې په هر ځای کې چې چاړه هډ ته رسيدلې ده، يوې څنډې ته شوي، له يوه ابتذال څخه بل ابتذال ته او دا عرضي حرکت يې د پرمختګ حرکت ګڼلی، ځان يې غولولی؛ زه د انقلاب کارپوه نه يم، خو هيڅکله مې سترګو له خودجوشه انقلاب څخه اوبه نه دي څښلې.

خودجوشه انقلاب هغه بې قوماندانه پوځ ته پاتې کيږي چې ډير د ماتې خوړلو او دښمن ته د نيواک د وخت ورکونې لپاره په کار راځي، نه د دښمن د ماتې او په کلکه ځپلو لپاره. هر هغه ملت چې تاريخي حافظه ونلري، انقلاب يې که هر څومره هم له مقطعي پلوه "پرتمين" توصيف شي، په پايله کې هغه ښه غوره کوي چې وويل شول. يعنې پايله يې له يوه ارتجاعي شي سر راپورته کول دي او خلاقانه عمل به تر سره نه کړي. د زرتشتي مُغانو او روحانيانو د بلوسګرۍ په وړاندې چې چېره يې ورته په هډ کې ښخه کړې، د عربانو دوکه خوري. ورونه ورته پرانيزي او دوه سوه کاله وروسته کله چې د عربانو له فشار څخه پوزې ته راځي او د تصوف غورځنګ رامنځته کوي، بيا يې هاتي د هندوستان په فکر کې لويږي او زرتشتي عناصر چې په هومره تاوتريخوالي سره يې ليرې اچولي دي، رامخې ته کوي او د عربانو د خوړولو لپاره له کياني تاج سره د انار د ګل د ورته والي له امله اسليمي طرحې پنځوي ـ هنر يې مخې ته ځي، خو عملاً ټولنه شاته درومي. شاه اسماعيل د سياسي لاملونو له امله رامخې ته کيږي تر څو مملکت شيعه کړي (څه چې ګواکې له سياسي پلوه ډير ښه دی ځکه هيواد له نابودۍ څخه ژغوري)، ولې دا کار په ډيره لويه بيه تماميږي: په ايران کې د پوهې او هنر او فرهنګ د لاسه ورکولو په بيه او همدا ډول د هغه نژدې نيم ميليونو انسانانو د مړينې په بيه چې دې ته چمتو نه دي بل مذهب ومني او نه غواړي چې له سنيتوب څخه لاس په سر شي او په خپل اذان کې ووايي علي ولي الله. خو همدا ولس چې د تورو له ويرې شيعيان شول يا يې په شيعه ګرۍ تظاهر وکړ، څو موده وروسته په بشپړ ډول دا موضوع هيروي او د تاريخي حافظې ځای يې داسې تعصب نيسي چې راشه او تماشه يې وکړه! آن مني که پنځه سنيان ووژني نيغ په نيغه جنت

ته ځي. خپل پاچا ته چې په ورته وخت کې مذهبي رياست هم لري او پر ځان يې د علي د درشل د سپي لقب ايښودی دی، مرشد کل وايي او په رکاب کې يې د دين د لوړوالي لپاره توره وهي او نړی نيسي، په داسې حال کې چې د مرشد کل شپه او ورځ د شرابو په څښلو تيريږي او د بل هيواد د پاچا د شرعي ښځې لاسته راوړلو لپاره د هغه هيواد خاوره په کنډوالې کې اچوي!

خپل مطلب ته راستانه شوو:

لنډه دا چې، انځورګری او نڅا او موسيقی او شعر لاس په لاس ورکړل او کټ مټ د اسلامي مرکزونو، د خانقاه ګانو له منځه په خوځښت راغلل او د دې فرهنګ چې له ښايست څخه ډک و، کوکارې آن ظاهراً د مسلمانو خلفاو په مانۍ کې هنګامې جوړې کړې. تر دې ځايه د مقاومت او مبارزې مشري د آزاد اندو او متفکرينو په لاس کې وه او د خلفاو د دربار د کلکې او سختې صوفي وژنې او د سرغړونکو صوفيانو له تري تم کولو سره سره، تصوف تر هغې ځای نفوذ وکړ چې خانقاه ګانې عملاً د مذهب په اصلي مرکزونو واوښتلې.

له بده مرغه دلته وخت نشته دا ښکاره کړم چې عربي اسلام څه و او هغه اسلام چې ايراني تصوف ورڅخه جوړ شو، څه و، خو کولای شم له خروار څخه د موټې د بيلګې په ډول د صوفيه مشرانو د معتقداتو يو کوچنی ټکی راوړم:

«صوفيان په خانقاه کې سره راټول شوي وو چې له بهر څخه د اذان غږ پورته شو: "الله اکبر" (خدای لوی دی). شيخ سر وخوځاوه او ويې ويل: ـ و انا اکبر منه (زه له خدای څخه لوی يم!)».

خو راځئ وګورو د تصوف خبره کوم ځای ته ورسيده؟ هيڅ. وروسته له هغې چې تصوف خپل ټولنيزـ سياسي رول تر سره کړ، د ايران پاچاهانو هغه له فرهنګي او ملي منځپانګې څخه تش کړ او د بې غيرتی او مفتخوری او درويش مسلکی په بڼه يې واړاوه او ورڅخه يې يو خوشې شی جوړ کړ ترڅو بې له ځوريدلو وکړای شي د عربو خلفاو د دربار په نوکری او مزدوری ووياړي او د هيوادپالو او خپلواکپالو وينه توی کړي.

البته دا لنډه او راغونډه شوې طرحه وه چې وړاندې مې کړه او شوني ده چې ځينې برداشتونه مې ناسم وي. دا طرحه مې د دې لپاره ورکړه ترڅو وويلی شم هغه ستر غورځنګ څه و او څه ترېنه جوړ شول. خو وروسته چې مغرضو مزد قلمه تاريخ ليکونکو چې د ورځې په سياست سره يې خبرې وکړې، تصوف د هماغه لومړيو نه له مفتخوری او درويزګری او درويش مسلکی پرته بل څه نه و او موږ هم دا حکم د يوې نازل شوې وحې په توګه ومنو.

که ويلي يې دي چې انسان وژونکی دوکه مار او اپورچونيست انوشيروان د عدل او انصاف نښه ده، دا حکم موږ هم د نازل شوې وحې په توګه منلی ده او که فردوسي تيروتنه کړې يا يې له چلماری کار اخيستی او د ضحاک اسطوره يې په دغې بڼې اړولې ده، آن زموږ تحصيل کوونکو او حقيقت ليوالو د هغه دا حکم هم د نازل شوې وحې په توګه منلی دی.

ما د تصوف د غورځنګ او د ضحاک د اسطورې په اړه د ناسمه قضاوت موضوع د دوو تاريخي بيلګو په توګه مطرح کړه چې تاسو ښاغليو دوستانو ته ښکاره کړم چې حقيقت څومره زيانمن کيدونکی دی. دا بيلګې مې راوړلې ترڅو خبر ووسئ چې څومره حرموني زموږ د قضاوت او برداشتونو په لاره کې ناست دي چې کولای شي په يوه جادو سره ورګه شړومبې او سپين تور ښکاره کړي او رنګ شوی پيل مرغ د کوبلې پر ځای موږ ته ښکاره کړي. دا بيلګې مې ځکه راوړلې لکه څرنګه چې مې د خپلو خبرو په لومړيو کې وويل ترڅو زما د انديښنو د څرګندولو لپاره لاره پرانيزي؛ هغه ځوروونکې انديښنې چې له سبا، له راتلونکې مې روح توروي او اره مې پر هډوکو راکاږي. اوس چې مې دا زمينه برابره کړې ده، کولای شم تاسو ته ووايم که د پولي دننه د تعصبي شرايطو له امله د ټولنې روڼ اندو ته د انساني او ټولنيز رسالت لپاره د عمل کوچنی امکان نشته، له تاسو چې زده کړې لرئ او د ټولنې پوه کسان ياست او دا نيکمرغي مو هم

درلودلې چې څه موده له اختناق څخه ليرې ځان روزنه وکړئ، په هيڅ توګه د منبنت نه ده چې هر حکم او هر ايزم يوه نازل شوې وحې وګڼئ او دمخه جوړ شوی هر حکم ناسنجيده او بې له فکره ومنئ. دا امکان تاسو ته شته چې څه موده د آزاد اندئ له نعمت څخه برخمن ووسئ، نو له دې شونتيا څخه تر هغه ځای پورې چې کولای شئ ګټه واخلئ. که د ايران د پوهنتونونو له يوه محصل څخه دا خبره د منلو وړ وي چې په ناجوړه شرايطو کې د هر ډول مات او ګوډ حکم په منلو اړ دی او د دې حکمونو د ګوډوالي د اټکل کولو لپاره کومه وسيله په لاس کې نه لري، خو داسې يوه خبره ستاسې څخه د منلو وړ نه ده.

تاسې ته د خبرو او نااندريو وخت شته. تاسې دې بحثونو، نااندريو او فکري راکړې ورکړې ته اړتيا لرئ، دنده مو ده، ناچاره ياست، ځکه چې زموږ سبانی ژوند له هغې سره تړاو لري. ځکه که سباته بيا تير وځئ، زموږ ژوند او روغتيا په خطر کې اچوئ او که زه په ناسمې لارې ولاړ شم تا هم کږليچونو ته کاږم. د لږ پوهيدنې خطر د نه پوهيدلو له خطر څخه ډير دی. زموږ پخوانيو خلکو رښتيا ويلي دي چې: "نيمچه حکيم د ځان بلا، نيمچه ملا د ايمان بلا." د ولسونو ناپوهي يو بالقوه خطر دی، ځکه په ناڅاپي ډول راپاڅيږي او بې فکره او بې هدفه لاس په عمل وهي؛ خو که ته ونشې کړای سم فکر وکړې، دا بالقوه خطر په يو ناورين بدليږي.

تاسې بايد هره شيبه ځان محاکمه کړئ چې آيا واقعاً هغه څه چې وايم او کوم يې، سم دي؟ آيا کولای شم بې له انديښنې او بې پروا ادعا وکړم که له خپل انساني شرافت څخه وغواړم زما د اندونو او برداشتونو د روغتيا ضامن شي، له يوې شيبې شک پرته دا ضمانت به ومني؟ تاسې حق نه لرئ چې لږ پوه شئ، حق نه لرئ ورپيږئ، حق نه لرئ تير وځئ، ځکه يوازې ليوني کولای شي خپل خيالونه نګه حقيقت وګڼي او د تيروتنې له شونتيا څخه چرت يې هم خراب نشي.

پريږدئ چې وروستی خبره وکړم: تاسې حق نه لرئ پر هيڅ يو حکم او آيت چې له پخوا څخه نن ته رارسيدلی او په پټو سترګو مو هغه منلی دی، ايمان ولرئ. له مطالعې پرته ايمان د بشر د پرمختګ په لاره کې خنډ دی. يوازې دروغ او چال له خپلو اتباعو څخه د مطلق ايمان غوښتنه کوي او هغوی ته تلقينوي که شک وکړئ مخ مو توريږي؛ ځکه يوازې او يوازې شک دی چې انسان حقيقت ته رسوي. هغه انسان چې حقيقت موندنې ته ژمن دی، هيڅ دګم، هيڅ فرمول، هيڅ آيت نه مني مګر دا چې په هغې کې لومړی تعقل وکړي، هغه د منطق او عقل په کارځای کې اټکل کړي او هغه وخت ورباندې باور پيدا کوي چې حقانيت يې په يقيني علمي او منطقي دلايلو سره ومومي. که چې ديالتيکي منطق ما خوابولی شي چې د دوو ويالو اوبه په يوه اندازه نشي کولای ما لوند کړي، زه حق لرم په تاريخي تجربو هم شک وکړم؛ مګر دا چې د يوې تاريخي تجربې د بري شرايط زما د ټولنې له شرايطو سره د سر ويښته په اندازه هم فرق ونکړي - بې له ګمانه چې د دوو ټکو تر منځ تر ټولو لنډ واټن مستقيمه کرښه ده، خو په هندسه کې يې موږ ته ويلي دي چې همدا له لمر څخه روښانه ټکی ترڅو په علمي توګه ثابت نشي، د منلو وړ نه دی، خو موږ له دې سره سره په هغو خوشيو شيانو ايمان راوړی که چيرې د عقل په سترګه يوازې کوچنئ بځرکي ته هم وګورو، پر خپل شوده توب به وخاندو.

د نړۍ په شته اديانو باندې يوه ځغلنده کتنه وکړئ:

ديني او مذهبي ايمان او اعتقاد، له بت پرستۍ څخه د موسی تر دين او له بوديزم څخه د زرتشت آئين او مسيحيت او نورو نورو پورې، معمولاً د يوې ور تړلې صندوقچې په توګه په ارثي ډول له والدينو څخه اولادونو ته ليږدول کيږي. په قاطعيت سره ويلی شم موږ ټول چې د دې چت لاندې راټول شوي يو، که مذهبي واوسو نو په هغه مذهب باور لرو چې زموږ والدينو درلودلی دی. البته دلته د مذهب په هکله خبرې کوو، نه د دين. دين، اصلي او لومړنی تنه ده. د تاريخ په بيلابيلو پېړونو کې؛ دين، په بيلابيلو دليلونو انشعاب کړی او ګڼ څانګه مذاهب تری پيدا شوي او خپله لاره يې غوره کړې ده. لکه چې د اسلام دين څو اويا څانګې يا مذهبونه درلودل چې نن نژدې يو سلو ديرش څلويښتو ته رسيدلي دي. طبعاً هر مذهب هم ځان ته د روحانيت ټولنه لري. د هر مذهب د روحانيت د ټولنې وګړي هم په ناچاره باور لري

چې یوازې د دوی مذهب په حق دی او نور مذهبونه او ادیان کفر دي او ډېره لویه غلطي کوي. دا هم قبول، ځکه که داسې باور ونلرئ نو باید ولاړ شئ او بل دین خپل کړئ.

اوس نو موږ د یوی شیبې لپاره د جهان شته مذهبونه د کفر او د دین په دعوا پر ځمکې پرېږدو او په خپله الوځو او له بهر، له هغې پورته ورته ګورو:

مسیحي (له کاتولیک او پروتستان او انجیلي او کواکر او ګریکوري او ارتودوکس سره کوم کار نلرو، ځکه دا ټول د کورنیو جګړو مقولې دي)، مسلمان (د سني او شیعه او حنفي او حنبلي او د اسلام له نورو مذهبونو سره هم کار نلرو)، بودایي (له شینتو او کنفسیوسي او دائویي سره یې هم کار نلرو)، برهمني، زرتشتي، مهري، مانوي، بت پرستی، لمر پرستی، اور پرستی، شیطان پرستی، غوا پرستی، یهودي او... ټول په دې باور دي چې زما مذهب په حق دی.

ښه، موږ چې تللي یو پورته او له هغه ځایه دا ټول ګورو، یوه پوښتنه راپیدا کیږي:

بالاخره دا ټول مذهبونه خو نشی کیدای چې په حق وي. عقل حکم کوي چې له دې ټولو څخه یوازې یو یې باید پر حق وي. زما موخه البته یوازې یو مثال دی او د مناقشی بیلګه نه ده. او زه هم په هغه مقام کې نه یم چې د دې مذهب یا هغې مذهب د حق او ناحق یا د ردولو په اړه حکم وکړم. خو دا ویلی شم چې زه یوازې د هغه بودایي کاهن په ادعا چې بودیزم په حق ګڼي، شونې نه ده چې ایمان راوړم، ولې؟ یوازې په دې ساده دلیل چې هغه خپل مذهب له نورو مذهبونو سره له ارزونې وروسته نه دی غوره کړی، بلکې مذهب یې ورته په ارثي توګه رسیدلی او بې له منطق او د انتخاب له حق پرته یې منلی دی، نو ولې یې ادعا سمه وي. خپله بودایي توب یې په ارث وړی او له همدې امله په سستی سره وایي چې بودایي دین په حق دی؛ که هغه د یوه بت پرست په کورنۍ کې زیږیدلی وای او بت پرستي یې په ارث وړې وای، ویل یې بت پرستي په حق ده. آن که یوه شیبه هم ومنو چې په رښتیا هم بودیزم یو په حق دین دی، بیا هم د هغه ښاغلي خبرې زړې ببولالې دي.

با شعوره انسان یوازې په هغه شي باور پیدا کوي چې په خپله یې په منطقي تجربې سره هغه تر لاسه کړی وي. په عیني، علمي، عملي، قیاسي، فلسفي او د ټولو وختي او ځایي شرایطو په دخالت سره یې تر لاسه کړی وي.

انسان یو منطقي متفکره موجود دی او ناچاره باید هومره مغرور وي چې بسته بندي شوي احکام د خپل مستقیم تعقل له دخالت پرته ونه مني. د احکامو منل او پر هغې تعصب ښودل انساني شرافت ته سپکاوی دی. له بده مرغه ښایي ومنو چې موږ ډېر شیان منلي دي یوازې د دې لپاره چې یوه شیبه هم بهر ته نه یو تللي او له بهر، له هغې پورته مو هغې ته کتلي نه دي.

عقیدیتي جګړې او ناندرې یوازې پر دې پیل کیږي چې د دعوا یو اړخ هم حقیقت ته د رسیدلو غوښتونکی نه دی او یوازې غواړي خپله ضعیفه عقیده پر نورو ومني. او دا ډول جګړه او مرافعه د همدې لپاره ډېره سپکه او بې ارزښته او بې اعتباره او زرګري او بې بنسټه او په پایله کې ناهیلي کوونکی ده. له امریکا سره ټلیفوني خبرې کوم. هغه خوا وایي چې د سهار اته بجې دي او زه وایم چې د شپې اته بجې دي او دواړه هم رښتیا وایو. خو دعوا مو پورته کیږي، ځکه چې یو بل په دروغو تورنوو. هغه له کړکۍ څخه بهر ته ګوري او پر ما چیغه وهي: له دې ځلانده لمر سره څرنګه ځان ته اجازه ورکوې چې ما وغولوې او دومره بې خونده دروغ ووایې؟

زه هم له کړکۍ نه بهر ته ګورم او چیغه وهم چې: یا خدایه! وګوره حرمونی څرنګه غواړي پر ما ملنډې ووهي!

او زرګري جګړه پیل کیږي، په داسې حال کې چې موږ هیڅ یو دروغجن نه یو؛ یوازې آسمان د کوهي د سر په اندازې ګورو، یوازې د یو بل په شرایطو نه پوهیږو، پوهه او هوښیاري نه لرو او په خپلو سطحي برداشتونو او استنتاجاتو کې وختي او ځایي شرایطو ته دخالت نه ورکوو.

آیا دا حیرانوونکی شی، دا د مغز په نامه وسیله او فکري سیستم چې یوازې او یوازې پر دې ځمکه د هغه په تملک کې دی، او له دې سره سره غالباً ناروغ ډولو احکامو پسې پسه ډوله ګرځي او دا د فکر کولو ښایسته ویاړلې وسیله بېکاره پرېږدي او ورځخه معطله وسیله جوړوي؛ د انسان مقام ته سپکاوی نه دی؟

خبره رالنډه کړم

پر ولسونو هیڅ ډول اعتراض نشته چې دا ډول او هغه ډول فکر ولري یا داسې او هغسې عمل وکړي، خو پر زده کړیال قشر چې هم د ځان او هم د ټولنې د برخلیك په اړه اندیښنه لري، د متفکره ماغزو پر صاحبانو اعتراض شته. پر هغه محصل چې له آزادۍ محروم دی او د بحث او پلټنې وخت ورته نه ورکوي کوم اعتراض نشته، خو پر تاسې چې د پلټنې او مباحثې او د فکري راکړې ورکړې له امکاناتو ځخه برخمن یاست، اعتراض شته. په ځانګړې توګه چې تاسې خپل ځان ځنډې ته نه کاږئ، او نه وایاست چې په ما یې څه، هځاند یاست او مسوولیت منئ، نو پر تاسو ده چې د هغې ټولنې پر ځای په ژوره توګه منطقي فکر وکړئ چې د منطقي تفکر شونتیا له هغې اخیستل شوې ده.

ښه، اندیښنه پاروونکې پوښتنه زما دا ده:

ـ تاسې ځوانان چې سپیڅلي خلك یاست، له ځانګړې ختې ځخه جوړ شوي یاست، په نوم او ډوډۍ پسې نه ګرځئ، یوازې د ټولنې ګټه او روغتیا غواړئ او د عقیدې لپاره خپل سر ورکوئ، د کار په کوم ځای کې یاست؟ څه تګلاره په لاس کې لرئ؟ څه غواړئ وکړئ؟

چا زما دې دردجنې پوښتنې ته ځواب نه دی ورکړی، تاسې خپل ځان ته څه ځواب ورکوئ؟ که زړګی مو نه ماتیږي، زه یې په خپله وایم. ګمان کوم ځواب به دا وي چې:

ـ د سبا فکر سبا ته!

دومره باید ووایم چې ستاسې لپاره خواشینی یم.

له دې پوښتنې هم تیریږم او یوه بله پوښتنه، نرمه پوښتنه کوم:

ـ سبا څه باید وکړئ؟ آیا تاسې له خپل ځان نه یو څه جوړ کړي دي چې سبا په کار راشئ؟ په انتقادي نظر مو ځانته کتلي دي چې وګورئ فرهنګي بیخ بنسټونه مو په کوم حال کې دي؟

زموږ د ملت زیات شمیر اولادونه چې له هیواد ځخه بهر زده کړې کوي، له ایران نه د وتلو پر مهال په دوو کاملاً ښکاره دلیلونو روغ فکري بیخ بنسټ نه لري. لومړی په دې دلیل چې اصولاً په هغه عمر کې نه دي چې فرهنګي چارې او ملي هویت ورته اهمیت ولري یا یې زموږ د هیواد له ټولنیزو شرایطو ځخه لازمه پوهه تر لاسه کړې وي، او دویم په دې دلیل که چیرې هم دې چارو ته یې پام ګرځولی وي، د هیواد سیاسي فضا هغه فضا نه وه چې په هغې کې په آزاده توګه توانیدلی وي د دې چارو په اړه فکر او ارزونه وکړي. یو دا چې دې ډول ګڼورو څیړنو او پلټنو لپاره منابعو ته د لاسرسي شونتیا نشته، بل دا چې کومې شمیرنې او معلومات چې درکول کیږي، د اعتماد وړ نه دي. په یوې وینا چې دروغ پر درې ډوله دي: کوچني، لوی او شمیرنې. آن ټولنپوهان مو زموږ د ټولنې د حقایقو په اړه سمه پوهه نه لري. نو کاملاً طبیعي ده چې زموږ ډیری ځوانان د هیواد نه د وتلو پر مهال د هغې تنکۍ لښتې په شان دي چې له یوې ونې ځخه یې غوځه کړئ او هیڅ ریښه له ځان سره ونلري. که زما غوندې په دې عمر او وخت کې جلا وطنی ته اړ شي، په هر حال ریښې له ځان سره راوړي، خو یو ځوان محصل د یوې قلمچې په شان دی؛ هغه تانده نیالګی دی چې تازه یې له ونې پرې کړی وي او په دې پردۍ خاوره کې یې ښخ کړی وي او کومې ریښې چې نیسي، ناچاره له همدې اوبو او خاورې یې نیسي. منم چې ریښې نیسي خو په هغې خاورې کې چې د هغه نه ده او سبا چې وطن ته ستون شي، هغه ریښې له ځان سره وړي چې بدلې دي، زموږ فرهنګي جغرافیې سره پردۍ دي او ورسره نه جوړیږي.

زه د زړه له کومې هیله من یم چې په خپل دې قضاوت کې یو سلو اتیا درجې تیروتلی ووسم، خو تر هغه ځایه چې مې د هیواد نه بهر د محصلینو له ټولنو سره اړیکې درلودلې او په سترګو مې لیدلي دي، په هغوی کې مې د دې ډېرې زیاتې حساسې موضوع په اړه کومه اندیښنه نه ده لیدلې.

ډیر دوستان مې لیدلي چې ظاهراً د هغوی په خیال ایراني چاپیریال لري. یعنې شنه قورمه خوري؛ له چمبې سره د حوض په شاوخوا کې نڅیږي؛ د کاباره اي نڅاګانو پر ځای د بابا کرم نڅا غوره ګڼي؛ که مذهبي عقیده ولري، لمونځ کوي او روژه نیسي؛ کومه غوښه چې خوري د هغې د حلالو د څرنګوالي په اړه ډېر حساسیت ښکاره کوي او یو شمیر یې هم د غوښې خوړل بالکل پریږدي او که ونشي کړای پړونی په سر کړي، له دستمال سره ګوزاره کوي. له خپلې خوابښې، اوښې، خینې او ورندار سره د یوه چت لاندې ژوند کوي او په دې غلط ګمان چې خپل دسترخوان پر ځمکې هواروي نو خپل ملي فرهنګ یې ساتلی دی او ایراني پاتې شوي دي. عادت له فرهنګ سره غلطوي او خپل ځان غولوي، ځکه هیروي چې نازبین ته یې آن خپله مورنۍ ژبه یاده نه ده او له پارسي څخه یې یوازې د پدرسوخته کلمه زده کړې ده چې په معنا یې هم نه پوهیږي او په امریکایي ګرډود ورڅخه ډېر تماشایي شی جوړیږي!

ما په خواشینۍ سره ډېر نړۍ لیدونکي زده کړیالان لیدلي چې د خپل هیواد د سبا په اړه هېڅ هیڅ اندیښنه نه لري. ډېر زده کړیالان مې لیدلي دي کله چې سبا وطن ته ستانه شي، د یوه بهرني مشاور په شان به یو پردی موجود وي بې له دې چې ایراني فرهنګ سره کومه آشنایي ولري؛ له خپل تاریخ، له خپلو ادبیاتو، له خپل هنر سره کومه آشنایي ولري او بالاخره به یو اړخیزه او نه خلاقیت لرونکی موجود وي، که ډېر ښه یې وګڼئ نو یو ماشین یې ګڼلی شئ. دلته چې وطن یې نه دی هم پردی دی او هلته چې وطن یې دی هم پردی دی.

په دې یا هغې رشتې کې د تخصص درجې ته رسیدل په هیڅ توګه د فرهنګ او د فرهنګي هویت موندنې په معنا نه ده او هغه ځوروونکې پوښتنه چې تل ما ته راولاړیږي دا ده چې سبا زموږ هیواد به د دې زده کړیالانو هر یو تن ته اړتیا ولري، آیا سبا چې دغه ځوانان هیواد ته راستانه شي یوازې لیسانس او پوهاندي او له پوهاندۍ پورته یا په دې او هغې علمي رشتې کې دیپلوم لرل به زموږ د هغو ټولو اړتیاو د پوره کولو لپاره بس وي؟

د خپلو خبرو پای ته رسیدلی یم، زما زیات ګړیدل تاسې ټول ستومانه کړي یاست، خو پریږدئ دوستانو یو ځل بیا هغې مطلب ته ستون شم چې له دې مخکې مې وویل:

انسان چې له یو مختنق چاپیریال څخه خوشې کیږي، لومړنی احساس چې د خپل فکر او عقیدې د آزادۍ څخه لاسته راوړي، هغه یې هیجاني کوي او دا ډیره طبیعي موضوع ده. دا احساس چې انسان کولای شي د عقایدو د تفتیش د شبکې د مامورینو د څارنې له ویرې پرته په اعتماد او خپلواکۍ او بشپړ واک سره د ځان لپاره عقیده او فکر ټاکي، ډېر ښادي بخښوونکی دی. خو دا احساس ځینې وخت د خویدلو لامل او کله د دې لامل کیږي چې موږ بې له فکر او تعقل څخه لومړنۍ عقیده چې ورسره مخامخ کیږو ومنو؛ یعنې په مطلقه او مجرده توګه او بې له دې چې فکر وکړو دا عقیده د ایران په فرهنګي شرایطو کې د کارولو وړتیا لري که نه. زه باید دا احتمال ومنم چې دا یا هغه عقیده مې په ښه نیت خو په ټیټو سترګو منلې ده، نو نه ښایي چې د هغې په اړه وچ تعصب وښیم. باید دا احتمال ومنم چې شاید نورو کسانو هم زما په ورته شرایطو کې عقیدو ته لاسرسی موندلی وي، نو عاقلانه نه ده چې له هغوی سره دښمني او شخړه پیل کړم، ځکه د دې تعصب ښودنې او د سرتمبه توب پایله له ځانګې ځانګې کیدنې پرته بل څه نه دي؛ له ګوښه کیدنې، کوچنۍ کیدنې، جلا کیدنې، زیانمن کیدنې، کمزورې خورې ورې هستې جوړونې او له واقعیتونو څخه لیرې پاتې کیدنې پرته بل څه نه دي.

"څوک چې دوستان نه دي، دښمنان دي"، هغه احمقانه شعار و چې اصلي شعارورکوونکي یې هم وخوړل. موږ حق نه لرو داسې فکري چلند ولرو. موږ حق نه لرو د خپلو تیوریګانو نه دګم شیان جوړ کړو او د خپلو سیاسي کتابونو په آیتونو مذهبي ایمان پیدا کړو او جاهلانه تعصب وښیو. دا زموږ فرض دی کوم شیان چې مو سم ګڼلي دي په یو بشپړ

دموکراتیک چاپیریال کې، له شرمناکه قشري تعصب څخه آزاد چاپیریال کې، په یوې روښانه فضا کې چې هلته یوازې عقل او منطق او استدلال د درناوئ وړ وي؛ له هغو نورو شیانو سره چې نورو سم ګڼلي دي محک ته وړاندې کړو، که موږ تیروتي وو، نور به زموږ د لارې څراغ شي او که نور په خطا ځي موږ به یې د خویدلو مخه ونیسو.

موږ له ډیرو اړخونو څخه د فکري راکړې ورکړې او د متقابل تفاهم لپاره یو آزاد چاپیریال ته اړتیا لرو:

۱ـ هیڅوک ادعا کولای نشي چې زه سم فکر کوم او نور غلط. د داسې ځانځانی اعتقاد لرل سوچه شوده توب دی.

۲ـ که د یو فکر د حقانیت او روغتیا شونتیا لیدل کیږي، هغه فکر لزوماً باید تبلیغ شي. د داسې فکر منفردول او څنډې ته شړل بې له شکه جنایت دی.

۳ـ موږ هر یو تن باید کوښښ وکړو چې منطقي کسان ووسو او دا خصلت یوازې د نورو عقیدو له خلکو سره د خبرو اترو او د بحث له لارې لاسته راتللی شي.

۴ـ دګماتیکي عقیدې چې د انسان په باور کې په ډېرې بدل شوې دي، یوازې د فکرونو او اندونو د تبادل او تقاطع له لارې کیدای شي لیرې وغورځول شي. هغه څوک چې له نورو سره له فکري تقابل څخه ډډه کوي، متعصب دی او تعصب له جهالت او ناپوهی پرته بل مفهوم نه لري.

۵ـ حقیقت یوازې د فکرونو په دموکراتیک اصطکاک راڅرګندیږي او موږ باید هغه ډول کسان ووسو چې له حقیقت پرته بل څه ته سر ټیټ نه کړو. او له هغه څه پرته چې حقیقي او منطقي دی، بل څه ته د سپیڅلتیا په سترګه ونه ګورو آن که له آسمان څخه نازل شوی وي.

زموږ هیواد سبا د دې ډول روحیاتو کسانو ته اړتیا لري ترڅو ټول ځواکونه یو موټی پاتې شي، او زما پوښتنه دا ده:

ـ آیا له ځان نه مو د هیواد د راتلونکې لپاره یو ګټور کس جوړوئ؟

خو دا هغه پوښتنه ده چې ځواب یې باید یوازې تاسې ته قناعت درکړي.

۱۳۸۷